

એક સારા ભારતીય સમાજની

નવરચનામાં

દુઃખામ શું ફાળો આપી શકે ?

: લેખક :

(મવલાના) સૈયદ અખ્યુલ હસન અલી નહવી સાહિય

: અનુવાદક :

જનાય ગુલામ રસૂ લ એ. મલિક સાહિય

(બી. એ. બી. ટી. ડી. બી. એડ. વિનીત)

અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

હિન્દુસ્તાનમાંથી ઈ. સ. ૧૯૪૭માં સામ્રાજ્ય બળોની સંપૂર્ણ નિષ્ઠિયતા પછી એવી આશા જન્મવા લાગી હતી કે સાંપ્રદાયવાદ ધાર્મિક પક્ષપાત અને વર્ગ ભેદની ઓરીલા કટાર ને સામ્રાજ્ય બળોએ સોનેરી પક્ષી રહેવાતા હિન્દુસ્તાનની છાયામાં ભોડી હતી. તેના ધો સ્વતંત્રતા અને સ્વાધિકાર નેવી મહા સુખસામગ્રી પ્રાપ્ત થવા પછી હાર્દિક જરી. અને સ્વતંત્રતાથી એક એવો આદર્શ સમાજ સ્થાપિત રહેવાનો હિન્દુસ્તાનને અવસર ભગરો. જેની કૃપા છાયામાં હિન્દુસ્તાનમાં વસતા દરેક માનવને લખે તે હોઈપણું ધર્મ, સંઘ સંસ્થા કે જલિથી સંખ્યાં ધિત હોય સુખ અને શાંતિથી રહેવાનો અવસર ભગરો. તેને પોતાના મુણ હુકો પ્રાપ્ત રહેવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર રહેશે તથા પોતાની ધાર્મિક રીતિ-નીતિના પાલનમાં શાસન અથવા સમાજની કોઈ ધાર્મિક પાર્ટી કે જલિનો લેશમાત્ર હસ્તક્ષેપ રહેશે નહીં.

પરંતુ દુખોએ ભારતીય સમાજને સ્વતંત્રતા પછી પણ સામ્રાજ્ય બળોના તે ઓરીલા કિયાખુએથી સુકિત ન ભળી જે તેઓ છોડી ગયા હતા. સાંપ્રદાયવાદ અને ધાર્મિક પક્ષપાતની તે ઓરીલી કટારોના ધાઉપર એવા સમયે મીઠું ભલભાવવામાં આગ્યુ કે જ્યારે હિન્દનાં વિલાજન પછી તેના અનેક રાજ્યોમાં કૌમી રમભાણો શરીર નીકળ્યાં જેમાં મહાવિરાટ સામની હળરો માનવીએના રહ્ત-દોહીથી હોળા ઉજવવામાં આવા.

એદાનક વાત તો એ છે કે દીન-પ્રતિદીન થનારા કૌમી રમભાણો, સાંપ્રદાયિક નેતાએના ધાર્મિક પક્ષપાતથી છોડોછલ આગ જરતા

વક્તવ્યો, ભાગ્યો અને સમાજમાં ઉત્પન્ન થનારા અનેક શિથીલ રોગોએ હિન્દુસ્તાનને એક એવા સુંદર અને આદર્શ સમાજથી વંચિત કરી દીધો છે જેનું સ્વરૂપું સ્વદેશીય પ્રેમ અને હિન્હી રાષ્ટ્રીયતાની ભાવનાથી પરિપૂર્ણ હૃદયવાળા અગ્રણી-નેતાઓએ જોયું હતું.

દરેક ભારતવાસીની આજે પણ એ ઈચ્છા હશે કે સ્વતંત્ર હિન્દુસ્તાનના મહાન નેતાઓએ જે આદર્શ સમાજનું સ્વરૂપું જોયું હતું અને એને સ્થાપિત કરવાનો દદ સંકલ્પ કર્યો હતો તે આદર્શ સમાજ આજે પણ સ્થાપિત થઈ જાય.

એવા સમાજની રૂપના-નિર્માણ માટે હિન્દુસ્તાનમાં એવા સાહિત્યો એકનિત કરવાની આવશ્યકતા છે જે સમાજશરૂ રોગાનું નિદાન કરવા પછી એના સત્ય અને પ્રકાવકારક ઉપાયનો સચોટ માર્ગ ચીધે...તે સાહિત્યો માનવજીવોના સન્માનની વાસ્તવિકતાથી હિન્દુસ્તાનીઓને પરિચિત કરાવે, અને પ્રત્યેક માનવીન હૃદયને બીજા પ્રત્યે આદર દાખલવાની ભાવનાથી ઉન્મત કરે.

સમાજની આ માંગ અને આવશ્યકતા પર ધ્યાન આપી હત્રરત મવલાના સૈયદ અબુલહસન અલી મીયાં નહરી સાહેબ (જ. બ.) જેએ મહાન આલિમ અને મુરિલિમ સમાજના નવ નિર્માણવાદી લેવાની સાથે સાથ હિન્દુસ્તાનમાં એક એવો સમાજ સ્થાપિત કરવા પ્રયત્નશીલ છે જે સમાજ અંગેની રૂપતંત્રતા પછી આવશ્યકતા અનુભવાઈ રહી છે. “પયામે ધનસાનિધ્યત” (માનવતા સંદેશ)ના અનુસંધાનમાં થયેલા મવલાનાના તે ભાગ્યો જે એમણે હિન્દુસ્તાના વિલિન શહેરોમાં કર્યા છે તે આ વિષય પર સ્પષ્ટપણે સંકેત આપે છે. મવલાનાની આ ઉર્દૂ પુસ્તિકા “એક અહેતર હિન્દુસ્તાની સમાજકી તશ્કીલમે ઈસ્લામ કર્યા ડિરસા લે સકેતા હૈ” જેનો ગુજરાતી અતુવાદ જનાલ પ્રોડેસર ગુલામ રસૂલ એ. મલેક સાહેબે કર્યો છે તે આ જ પરંપરાની એક કઠી છે.

જેમાં ભવલાનાએ આ બાયત વિશ્વાસ પુરવાની પણ ડોશિય હરી છે કે હિન્દુસ્તાનની એક મોટી લઘુમતિનો ધર્મ જેના વિષે અહીંથાની બહુમતિને અમૃત હાર્થભષ્ટ મુરિલિમે થડી શાંકા ઉપરિથિત થવા લાગી છે અને જેના કારણે પરસ્પર અને જુથેામાં દુઓંવનો અગિન વધુ તીવ્ર બનવા લાગ્યો છે તે ઈસ્લામ ધર્મ ખુદ લાભિત, માનવમૌતી જેવા પોતાના સિધ્ધાંતોના સ્તરમાં એવા વિષની દવા ખુપાવેલ છે જે હિન્દુસ્તાનના હાલના કથળોલા સમાજ માટે નિહંદુન થઈ શકે છે અને હિન્દુસ્તાનના તે કરોડો મુરિલિમે જેને અહીંથાની બહુમતિ આસ્તીનના સાપ (ખુપા દુર્ભન) સમજ રહી છે તે આસ્તીનના સાપ (ખુપા દુર્ભન નથી). પણ હિન્દુસ્તાનના ઈચ્છિત સુંદર સમાજના નવનિમોણુ હાજરે એક શક્તિશાળી સર્વ સિધ્ય થઈ શકે છે. જેમકે લોધી, પિલજ અને મોગલોના અમૃત યુગમાં તેઓ આદર્શ સમાજ સ્થાપિત કરવામાં સહિ થયા હતા.

આંતમાં દુઓ કે ખુદ પાક આ પ્રયાસનો સ્વીકાર હરી હિન્દુસ્તાનની બહુમતિના હૃદયોભાં ઈસ્લામ અને મુસ્લિમનો પ્રત્યેની દુઓંવનાને સર્વત્ર નાશ કરવાનું સાધન બનાવે, અને ખુદાભષિત, માનવ-મૌતી જેવા ઈસ્લામના ભૂલ્યવાન સિધ્ધાંતોથી પરિચીત હરીને હિન્દુસ્તાનને એક સુંદર સમાજ પ્રદાન કરવામાં એ સિધ્ધાંતોથી સહાય લેવાની તવહીક અર્પણ કરે...આમીન.

લિ. (મધ.) અમદુલ્લાહ કાર્પોરાવી,
મુહાતમિમ મદ્દસહ ઇલાહે દારયન-તડકેખર

આજનો વિષય

સહગૃહથી,

હું એને મારું સહભાગ્ય ગણું છું કે આજે મને એક એવી સભાને સંઝોધન કરવાની તક મળી છે જેની અધ્યક્ષતા આપણું દેશના અને સમયના એક પ્રભ્યાત સાહિત્યાર, લેખક અને કુરાન શરીરના અગ્રગણ્ય વિવેચક મનવાના અધ્યાત્મ માલ્યદ દરિયાબાદી સાહેબ કરી રહ્યા છે, જેમના આનંદાયક સાહિત્યમાંથી મેં હમેશાં લાભ મેળવ્યો છે, અને આજે પણ લાભ ઉઠાવી રહ્યો છું, અને એ રીતે તેમની તરફથી મને બૌદ્ધિક માર્ગદર્શન મળતું રહ્યું છે.

આજની આ સભા શિષ્ટા એકડેમીના ઉપરથી મળી રહી છે તેથી આજની ચર્ચાનો વિષય “ભારતના પ્રાચીન સમાજ અને સંસ્કૃતિ પર ઈસ્લામની અસર” હોત તો તે તેની પ્રણાલિકાએ સાથે વધુ સુસંગત થાત પણ એ વિષય ઉપર ધણું લખાઈ ચુક્યું છે અને શિષ્ટા એકડેમી તરફથી ધણું પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે જેમાં આ વિષય અંગ ધણું કિંમતિ સામગ્રી મળી રહે છે.

આ વિષય ડોઈપણું વધતા અને ઈસ્લામિક ઈતિહાસના અક્યાસી માટે ધણો આકર્ષણી છે. હું ધણું ખુશી અને વિશ્વાસપૂર્વક તેના પર મારું વિચારો રજુ કરત પણ મુસ્લિમ અને ખીન મુસ્લિમ લેખકોએ એ વિષય પર ધણું લગ્યું છે જેમકે શ્રી પાનીકરનું “પુસ્તક” ભારતના ઈતિહાસની મોજણું” આપણું દેશના માલ્ય વડાપ્રધાન પંડિત જવાહરલાલ નહેંતું પુસ્તક “ભારતની શોધ” ડોક્ટર તારાચંદ્રનું પુસ્તક “ભારતની સંસ્કૃતિ પર ઈસ્લામની અસર”. સર જહુનાથ સરકાર અને એન. સી. મહેતાના વિદ્તાપૂર્ણ અંગે લેખો અને ખીન ધણું મુસ્લિમ લેખકોના પુસ્તકોમાં જેમકે સૈયદ સલાહુદીન અધ્યક્ષ રહેમાનનું પુરતાક “ભારતના

મધ્યકાલિન યુગની ઝાંપ્ણાંગો". વરેભાં વણું લખાઈ સુકૃતું છે.

વર્ત્માન જૂતકાળથી વધુ આવશ્યક :—

વાસ્તવમાં આપણે સંખ્યા જૂતકાળ કરતાં વર્ત્માન કાળ સાથે વધુ છે. ભારતીય સમાજની નવરચનામાં ઈસ્લામ શું ફાળો આપી રાકે છે અને શો ભાગ ભજવી રાકે છે તે વિષય દેશ અને આપણે માટે વધુ અગત્યનો છે. આજે આપણે આ ખાસ સભામાં અને શિક્ષિત શ્રોતાની હાજરીમાં એ બાયત પર વિચાર કરવો જોઈએ કે આ પરિવર્તનનથી જગતમાં અને કાંતિકારી સમયમાં જ્યારે પરિસ્થિતિ ઝડપથી બદલાઈ રહી હોય અને એક નવા સમાજની રચના થઈ રહી હોય તારે આપણે ભારતીયો તરીકે અને મુસ્લિમો તરીકે આ દેશની આ આધુનિક નવરચનામાં શું ફાળો આપી રાકીએ. ઈસ્લામ અને તેના ઉપદેશમાં આ દેશને અર્પણું કરવા તેને માર્ગદર્શન આપવા, તેને મજબૂત ઘનાવવા માટે, તેને અપેક્ષિત લયમાંથી સુકૃત કરવા અને સમગ્ર વિશ્વમાં તેને માનલયું સ્થાન આપાવવા માટે કઈ કઈ ક્ષમતાએ છે.

હું આ બાયત ડોઈ ગુરુચંદ્રિ અથવા કટેર સ્વદેશાલિમાનના ગર્વ તરીકે જે આપણા દેશની એક કફનજેરી રહી છે, નથી કરતો પણ ધણી ગંભીરતાપૂર્વક અને એ ધર્મના વ્યવહારિક દિનિંદ્રુથી કરું છું, કે ધર્મનો હું અતુયાચી છું. મારી કોમ, હું ભારપૂર્વક કરું છું કે ભારતના જંગલોમાં પોતાની મેળે ડગી નીકળેલ કોઈ લીનોતરી નથી પણ તેને પોતાના આદર્શો અને કાર્યક્ષેત્ર છે. તેની ફરજ છે કે તે જે દેશમાં રહે તેની પરિસ્થિતિથી અને તેની સમશ્યાઓથી અપરિચિત ન રહે, તે કાલ્યનિક ફુનિયામાં ન જવે અને દેશના મુખ્ય પ્રવાહથી પોતાની જાતને અલગ ન રાખે. તેણું એ સમજનું જોઈએ કે દેશની અન્ય ડોમો અને લોકાની જેમ તે એકજ હોડીમાં મુસાફી કરી રહી છે.

એક હદ્યસપર્શી ઉદાહરણ :—

ઈસ્લામના મહાન પેગ'બર સાહેબે એક ધર્મિજ અસરકારક અને હદ્યસપર્શી શૈલીમાં ફરમાવ્યું હતું કે પોતાની જાતને કોઈપણ આઇતથી પર સમજી કોઈપણ હિલ્લાના કારણે પોતાને સુરક્ષિત સમજતું એ ખાટો ખ્યાલ છે. અને ખરેખર આપવાત કરવા બરાબર છે. તેઓએ ફરમાવ્યું હતું કે “અલ્લાહે ના કહેલ વસ્તુઓથી રોકનાર, અને તેમાં ફસાઈ જનારાઓની વાત એવી છે કે એક વહાણુમાં સુસાફી કરનારાઓ એ વહાણુમાં જગ્યા મેળવવા માટે ચિઠ્પીઓ નાંખવાનું નહીં કર્યું. કેટલાકના નસીબમાં ઉપરતી જગ્યા આવી અને કેટલાકને નીચેની. પાણીની બ્યંસથા કેવળ ઉપરના ભાગમાં હતી. નીચેવાળા જ્યારે પાણી લેવા ઉપર જતા હતા ત્યારે ઉપરવાળા સુસાફીરોની ભાજુમાં થઈને પસાર થતા હતા અને તેથી ઉપરવાળાઓને તફલીએ પડતી હતી અને તેઓ ફરિયાદ કરતા હતા. ત્યારે નીચેવાળાઓએ કલ્યું કે આ મુશ્કેલી દૂર કરવાનો ફક્ત એકજ માર્ગ છે, અને તે એ કે અમે વહાણુની નીચેના ભાગમાં એક કાળું પાડીએ અને તેમાંથી જ નીચે એઠા એઠા પાણી લઈએ નેથી ઉપરવાળાઓને તફલીએ ન પડે. હવે જે ઉપરવાળા નીચેવાળાઓની યોજનાનો અમલ કરવા હેતુ તો બધા જ કુંભી જાય, અને જે તેમને મદદરૂપ બની તેમની અવરજનની તફલીએ સહન કરી લે તો બધા જ બચી જાય.

મેં “ઉપરવાળા” શબ્દનો હેતુપૂર્વક પ્રયોગ કર્યો છે કારણ કે આપણું આજના અતુલનો તે વધારે બધે બેસતો છે. આ નીતિકથા એક નાના વર્તુળનું ઉદાહરણ નથી બલ્કે તેમાં સામુહિક જીવનનું ધારું મોઢું રહસ્ય સમાપેદું છે. એમાં કોઈ એક વર્ગનો બેદ નથી. કોઈપણ એક વ્યક્તિને પુરા સમાજના હિતની વિરોધ વર્તીન કરવા હેવાય નહિં. કોઈપણ દેશમાં સુસિદ્ધમોને એમની સમજ પ્રત્યેની સંયુક્ત જવાઅદારીની

યાદ હેવડાવવા માટે આનાથી વધારે સારું કોઈ ઉદાહરણ હોઈ શકે નહીં.

સમાજ પ્રત્યેની સંયુક્તત જવાખારીનો આ વિચાર જે ઉપરના દર્શાંત દારા વ્યક્તત કરવામાં આવ્યો તેજ વિચારે ભૂતકાળમાં આ દેશની સમૃદ્ધિ અને વિકાસમાં લાગ લેવા માટે સુસ્વિલ્ભોને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. ઈતિહાસનું મને જે કાંઈ થોડું જ્ઞાન છે તે ઉપરથી હું કઢી રહ્યું છું કે જે ઉત્સાહથી સુસ્વિલ્ભોએ આ દેશના ઉત્થાન, પ્રગતિ અને મજબૂત બનાવવા માટે પોતાની શહિતઓનો કોઈપણ જાતની પાછી પાની કચ્ચી વગર ઉપરોગ કચ્ચી હતો તેમાં તેમણે કોઈ ઉડો વિચાર અને પૂર્વ આગ્યોજીન હ્યું નહોંઠું. આજે પણ એજ સંયુક્ત જવાખારીનો વિચાર મોજુદ છે, જે તેમને ભારતની નવર્યના અને વિકાસની જવાખારી ઉપાડવામાં માર્ગદર્શિન અને પ્રકાશ આપી શકે છે.

રાષ્ટ્રના ઈતિહાસમાં સમાજની અગત્ય :—

કોઈપણ દેશની ભાષાએ, સાહિત્ય, સંસ્કૃતિનો પ્રકાર અને તેના લોક સાહિત્ય કરતાં કોઈપણ સમયમાં તેનો સમાજ વધુ અગત્યનો છે એવી અખંડનીય સાક્ષી ઈતિહાસ પૂરે છે.

કોઈપણ દેશમાં એવા એક પવિત્ર સમાજનું, અસ્તિત્વ મોટો આશિવીદ અને સમૃદ્ધ છે કે જેમાં પ્રત્યેક માનવીને જીવવનો હુક હોય, જે સંવેદનરીત હોય, જે સારું અને એટા, જુલમ અને ન્યાય વચ્ચેનો જોડ સમજે, એછામાં એછું વાણીથી જુલમનો સાથ ન આપે. કોઈપણ સમાજમાં પીલાડુલ જુલમ ન હોય તે શક્ય નથી. એવા જીંચા જીવન ધોરણની તો પેગંબરો અને તેમના અનુયાયીઓએ સ્થાપના કરી હતી, અને એવો આદર્શ સમાજ કરી કરી અસ્તિત્વ આપો હતો. જો એવું ન હોય તો આપણે ગર્વથી આપણું મસ્તક ઉંચું કરી શકત નહીં. પણ એ આત્મશ્રયક છે કે સમાજમાં એછામાં એછી એવી શહિત

તો હેઠી જ નેર્ષાંકે કે જુલમને નેર્ષ તેનામાં હુઃખની લાગણી જરૂરે
 અને તેનો અંતરાત્મા તેને વખેડે અને તે એક તથુભલાની જેમ તેની
 છલકી ભૌતિક ઈચ્છાઓમાં વહી જવા તૈયાર ન થાય અને પોતાના
 વ્યક્તિત્વને છાયમ રાખી શકે. જુલમ કરનારનો હાથ પછી દેવો એ તો
 ધણી મોટી બહાદુરી છે પણ જુલમ કરનારને જુલમગાર છેદેવો અને
 સમજાવો એ પણ એક સુધ્ય વાત છે. જે સમજારનો અંતરાત્મા સચેત
 હોય અને જેની ઉપર મોટા મોટા જુલમાંથી થયા હોય છત્તાં તે પોતાની
 ફરજ ન ચૂકે અને પોતાનું કાર્ય કરતો રહે એવા તંદુરસ્ત સમજારનું
 અસ્તિત્વ દેશ માટે અત્યંત જરૂરી છે. આ દેશમાં મોટા મોટા તોફાનો
 થાય, આંધીઓ આવે, મોટા મોટા જનાવો અને, ભૂકંપ આવે, નૈતિક
 મૂંઝવણો અને રાજકીય કટોકદી ધારણા લાંબા સમય સુધી ચાલુ રહે તો
 પણ તંદુરસ્ત સમજ અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં સુધી દેશ માટે અથનું કારણ
 નથી. આવો તંદુરસ્ત સમજ આશાનું હિરણ્ય જનરી, જે અનિષ્ટ અને
 જુલમનો સાથ નહીં આપે, અનિષ્ટને અનિષ્ટ સમજશે અને જુલમનો
 સાથ આપવાની સાઝ ના પાડરો. હું એમ નથી કહેતો કે આવો. સમજ
 સંપૂર્ણપણે નૈતિક હોય અને તેમાં કોઈપણ જાતનું અનિષ્ટ ન હોય,
 પણ મારો હેતુ એ છે કે જે નીતિમાં તેને રસ હોય અને સર્વજ્ઞ અને
 સર્વિદ્યાપી અક્ષાહની કયામતના હિવસની પકડેનો. તેને ખ્યાલ હોય
 અલ્લાહના અસ્તિત્વની કોઈ ન કોઈ સ્વરૂપમાં તેને અધ્યા હોય તો નીતિ
 અને માનવતાની વિર્દ્ધના મોટામાં મોટા છાવતરાનો. અને સરકાર અને
 મુત્સદીઓના ઘોટા માર્ગ ચાલવાની નીતિનો તમામનો તે ધલાજ
 બની શકશે.

પણ જે કાંઈ દેશ આવા કર્તાંયનિષ્ટ અને પવિત્ર સમજ
 વિહેણો હોય તો પછી સારામાં સારી સરકાર, મોટામાં મોટા વિદ્યાલયો
 ધાર્મિક નીતિ નિયમોનું પાલન, ઈંવર સુતિ, અને વ્યક્તિત્વનું પવિત્રતા
 કોઈપણ વસ્તુ એવી નથી જે પવિત્ર સમજનું સ્થાન લઈ શકે. એક

સારો સમાજની ખોટ દુનિયાની કોઈપણ વસ્તુ પૂરી શકૃતી નથી. દુનિયાની દરેક વસ્તુની ખોટ એક સારો સમાજ પૂરી રહે છે, અને તેનો અદ્ભુતો વાળો શકે છે. કેવળ સમાજ જ એક સારી સરકાર અને સ્વચ્છ વ્યવસ્થા તંત્ર આપી રહે છે, જ્યારે કોઈપણ દેશમાં અયોગ્ય અભિકિતયોના હાથમાં દેશનું સુક્રાન અને કારોબારની લગામ આવે તો પણ જે સમાજમાં હિસાબ માગવાની શક્તિ હોય તો ખુબ ઝડપથી તેમાં ફેરફાર થઈ રહે છે.

ધતિહાસકારની દાખિલા :—

દરેક વિચકાણું ધતિહાસકારની દાખિલ દેશના શાસનકર્તાની અથવા સરકાર હરતાં વધુ તેના સમાજ પર હોય છે. રોમ, ગ્રીસ, અને ખુદ આપણું દેશને ધતિહાસ એ દર્શાવે છે કે જ્યાં સુધી એ દેશોનો સમાજ જનગૃત અને તંદુરસ્ત હતો ત્યાં સુધી સરકારની અદ્ભુતાદલી અથવા કોઈ અયોગ્ય સ્વાર્થી રાજકૃતાતું રાજ્ય આગ્રો સમય ટડી રાક્યું નહોતું. પ્રગતના સામૃહિક સંક્રમે તેને હંમેશા પદભ્રષ્ટ કરી પાછળ ફેંડી દીધો અને પ્રગતે હંમેશાં ન્યાયી અને શક્તિશાળી રાજ્યકર્તાને અયોસ્થાન આપ્યું હતું. એટલે એક ચતુર અને દીર્ઘ દાખિલાણો માણુસ હંમેશાં એ નથી જોતો કે સરકાર કેવી છે પણ એ જુદે છે કે પ્રગત કેવી છે. જે એવો સમાજ હોય કે જે દુરાચાર આગ્રો સમય સહન ન કરી રહે તો ધતિહાસકારને એનાથી એવો સંતોષ રહે છે કે સરકારની ખરાખી એક એવી કામ ચલાઉ વસ્તુ છે જેમ કોઈ તંદુરસ્ત માણુસ તાવ, કષ્યપુયાત, અને અનિદ્રાનો બોગ બને અને કોઈ હોંશિયાર ડોષ્ટર એમ કહે કે કાઈ વાંદ્યા નહીં એ દરદી સારો થઈ જશે કારણુંકે તેના શરીરમાં રોગનો પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ હજુ આડી છે, અને તે બરાબર રોગનો પ્રતિકાર કરી રહી છે.

ઉગતા સૂર્યના પૂજારી :—

પરંતુ જે સમાજ બગડી જાય, સારો નઠારા, સહયુણુ દુર્ગાણ,

જુલમ ફરનાર અને જુલમ સહન ફરનારનો બેદ ના સમજે, જંગલના કાયદાનું પાલન ફરતો થઈ જાય અને જે છોડ્ય તેના પર કાયને જમાવે તેના પગ ચૂમે, તેના શુષ્ણગાન ગાય અને ઉગતા સુર્યની પૂજા ફરતો થઈ જાય તો તે એક અતિશય ગંભીર બાધત ગણ્યાય.

મુસ્લિમ યુગનો સમાજ અને શાસન :—

આપણા સમયનો ઈતિહાસ હશીવે છે કે આ દેશમાં મુસ્લિમોના આગમન પછી આ દેશની સરકારો બદલાતી રહી.

મોગલ હુકમત સિવાય ખીલ કોઈપણ વંશના રાજાઓને સો વરસ ફરતાં વધારે સમય રાજ્ય ફરવાની તક ભળી નહોતી. ખુલ્લ અડપથી ફેરફારો થતા રહ્યા, અને રાજ્ય સત્તા એક વંશના રાજાઓ પાસેથી ખીલ વંશના રાજાઓ પાસે જતી રહી. એવી સતત કાંતિની આ દેશ પર ધ્રણી મોટી અસર પડતી જોઈએ જેમણે રાજકીય અસ્થિરતા, અરજાફતા, સામાજિક અને નૈતિક અવયવસ્થા, સાંસ્કૃતિક અને ઔદ્ધિક પડતી વગેરે. પણ ખુલ્લાની વાત એ છે કે સામાન્ય માનવી જેતો સંઅંધ કેવળ કુમાવવા, આવા અને જીવવા સાથે જ હોય છે, તેની ઉપર આ કાંતિની કોઈ અસર પડી નહિ. રાજાઓ આવતા અને જતા રહેતા હતા. રાજ્ય સત્તાઓ બદલાતી રહી પણ દેશનું રાજકીય માળખું તો જેમનું તેમજ રહ્યું. તેનું ચું કારણ ? એવી કાંતિ કે જેમાં કોઈ કોઈ વખત રાજાઓનો વધ ફરવામાં આવતો હતો પણ સામાન્ય માનવ જીવન પર એવી કોઈ અસર પડતી નહોતી. સામાન્ય માનવ જીવન તો જેમનું તેમ ચાલુ જ રહ્યું, તેનું કારણ એ છે કે તે સમયના મુસ્લિમો જેને માટે અદ્ધારે એવે નિર્ણય ફર્યો હતો કે તેઓ આ દેશમાં વસે અને એવું વાતાવરણ ઉલ્લં કરે કે જેમાં લોકોના કાફિલા નિર્બાધ રીતે અવર જવર કરી શકે અને ન્યાયાધીશો, સાહિત્યકારો કવિઓ, પ્રચારકો, વેપારીઓ અને રાજ્યના વહીવટકર્તાઓ સૌ પોતપોતાના કામમાં મશગુલ

રહે. તે સમયનો મુસ્લિમ સમાજ એવું અરણું હતું કે જેણે આ દેશના જીવનની અસ્વસ્થ પરિસ્થિતિમાં સંભાળ લીધી અને તેણે કોઈપણ વખતે શક્તિશાળી માણુસોની ખોટ પડવા દીધી નહોતી.

એ મધ્યયુગીન સમાજ રાજ્યનો કારબાર સંભાળી રહે એવા શક્તિશાળી માણુસો પૂર્ણ પાડવામાં કદાચ એકાદવાર પણ નિર્ઝણ નીવહેઓ હોત તો કેવી અંધાધું ધી દેલાદિ જાત તેની છલપતા કરવી બહુ મુશ્કેલ નથી.

મધ્યયુગીન મુસ્લિમ સમાજના કાર્યો :—

એ સમાજની સૌથી મોટી ઘૂણી એ હતી કે તેમાં ધર્ષણી મોટી સંખ્યામાં એવા માણુસો હતા કે જેઓ રાજ્યની જરૂરિયાતો પૂરી કરતા હતા.

મુસ્લિમ સમાજે કોઈપણ જાતની પાછી પાતી કર્યી વગર રાજ્યપાઠી લઈને જુદી જુદી ઉચ્ચ્ય જગાએનો અને હોદાએનો માટે માણુસો પુરા પાડ્યા. કુતુંહાની ઐયાંક પછી હિન્દુસ્તાનની મુસ્લિમ સહતનતને શરમ્ભુદીન અલતમશ નેવો લાયક બાદશાહ, સુંદર રાજ્યકર્તાની અને ફિરસ્તા નેવો માનવી મળ્યો. અલતમશ પછી ગ્યાસુદીન બલ્યન દિલ્હીની ગાહીએ આય્યો. જો કે તે અલતમશનો પુત્ર ન હતો, અલતમશના પુત્ર નાસિરુદીન મેહમુદીન સાદાદ, પવિત્રતા, અને માયાળું સ્વભાવથી રાજ્યના કારબારમાં કોઈપણ જાતની ક્રમનેરી પેદા થઈ ન હતી. જ્યારે બલ્યનના વારસો રાજ્યમાં ક્રાયહે અને બ્યવસ્થા સંભાળવા અશક્તિમાન નીવડ્યા લારે રાજ્યનો કારબાર ખ્યલજી વંશમાં જતો રહ્યો. જલાલુદીન ખ્યલજી અને તેના પછી તેના લત્રીન અલાજીદીન ખ્યલજીએ દિલ્હીની ગાહી સંભાળી અને હિન્દુસ્તાનને એજ મજબૂત, શાંતિપૂર્ણ, સ્વચ્છ રાજ્ય બ્યવસ્થા આપી. સૌથી નાળું સમય તો એ હતો કે જ્યારે તેના મુખારકશાહ

જે તેના આપનો લાગડ પુત્ર ન હતો, તેનું ખુશરસાહને હાથે ખૂન થયું.
 જે રાજ્યને દાલ તે જે માર્ગ ચાલતું હતું તેના કરતાં તે તેને બીજી જ
 માર્ગ લઈ જવા છિંછતો હતો. તે સમયે હિદુસ્તાનનો સમાજ એક સખત
 કટોકનીનો સામનો કરી રહ્યો હતો. તેજ સમયે તેજ સમયે ગાડી
 જ્યાસુદ્ધીન તથલખ જેવા જે તે સમયે દિલ્હીથી દૂર સુલતાનમાં મોગડોના
 ફુમલાઓનો સામનો કરી રહ્યો હતો, દિલ્હીને એક મજબૂત અનુભવી
 અને શક્તિરાણી બાદશાહ આપો. મલિક ગાડીએ સમયસર દિલ્હીને
 ગાડીએ આવી દેશને અરિથરતા અને આંતર કલાદ્ધી બચાવ્યો. સુલતાન
 મહંમદ તથલખનું ઠડ્ઠા મુકામે સિંઘમાં જાયારે મૃત્યુ થયું તે સમયે એક
 બાળુ દેશને તાતારીઓના ટોળાંએ કે જેમણે સિંધુ નહીની પેદી બાજૂએ
 પડાવ નાંખ્યો હતો તેને ભય હતો અને બીજી બાળુ દેશની આંદરના
 બળવાઓનો સામનો કરવાનો હતો. તે સમયમાં દિલ્હીના મુસ્લિમ સંત
 શૈખ નસીઝીન ચિરગના માર્ગદર્શિન હેઠળ બીજાં એક પ્રમાણીક બાદશાહ
 દિરોજરાહ તથલખે દિલ્હીની ગાડી સંભાળી. દિરોજરાહ તથલખના
 સમયમાં દેશમાં અનેડ પ્રગતિ, શાંતિ અને સંપની સ્થાપના થઈ. એ
 રીતે દિલ્હીની ગાડી પર અનેક વંશના બાદશાહો આવ્યા. સૈયદ લોદી
 વગેરે, અને દિલ્હીની ગાડી પર સત્તા બોગરી એટલે સુધી કે શેરશાહ
 સુરી જેવા બાદશાહ કે જે એક સુંદર વહીવટકર્તા હતો. જેણે ધણ્યા
 સુધીએ કર્યો હતા, અને જે પોતાના લેકોપગોંગી કામો, કારોબાર
 ચલાવવાની કુશળતા, તેમજ રાજ્ય બંધારણ તૈયાર કરવામાં અનેડ હતો.

ત્યાર પછી મોગડોની સત્તા આવી, જેને ધણ્યા લાંબા સમય સુધી
 આ દેશની સેવા કરવાની તક મળી. જેએવા પોતાના બાંધકામ અને
 સમાજ સુધારણાના કાર્યોથી સૌથી ચંદ્રિયાત્મક રહ્યા. ઔરંગજેબ પછી
 મોગલવંશની પડી થઈ. ઔરંગજેબે ખૂબ જ કુશળતાથી પૂરી અધી
 સહી સુધી ભારતના વિશાળ રાજ્ય પર રાજ્ય કર્યું.

આ બધું તે સમયના મુસ્લિમ સમાજની આંતરિક શક્તિ અને

તેણે દેશને આપેલી ચારિન્યવાન અને શક્તિશાળી વ્યક્તિત્વોને કારણે હતું. તે વખતનો મુસ્લિમ સમાજ તે સમયના મહાન મુસ્લિમ સતો પાસેથી પ્રેરણા મેળવતું કે જે સતો મુસ્લિમ સમાજ અને મુસ્લિમ સલતનતને આધ્યાત્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ આપતા અને પોતાના આધ્યાત્મિક કંન્ડો પરથી સલતનતની અને મુસ્લિમોની દેખભાગ રાખતા હતા.

જ્યારે એ સમાજની છાર્યદક્ષતા અને શક્તિશાળી વ્યક્તિત્વો પેઢા કરવાની શક્તિ એછી થઈ ગઈ ત્યારે મુસ્લિમ સમાજમાં ગંભીર પ્રકારની નૈતિક અશક્તિત્વો અને એશચારામની ભાવના પેઢા થઈ ગઈ. બીજુ બાંનુ આધ્યાત્મિક માર્ગદર્શકો અને નીતિનું શિક્ષણ આપનારાઓની પહેઢ પણ હીલી પડી ગઈ. એટલે છેવટ સુધી દિલ્હીની સલતનતને કોઈ જારો બાહ્યાંડ અને વાયક અમાર અને વ્યવસ્થાપક મળી ન શક્યો, અને તેથી બધાં કૃત્રિમ પ્રયાસો મોગલ સલતનતને શક્તિશાળી અને પ્રલાવશાળી બનાવી રાફા નહિ. આપરે ઈ. સ. ૧૮૫૭માં એ “દીપ” હંમેશને માટે હોલવાઈ ગયો.

ધ્રિદિશનું શક્તિનું રહસ્ય :—

ધ્રિદિશની શક્તિનું રહસ્ય શું હતું જેનાથી તે બણ્ણા લાંબા સમય સુધી વિશાળ વિશ્વ પર અને જુહા જુહા દેશો પર રાજ્ય કરી શક્યું? જેના વિષે એમ હલેવાતું કે “ધ્રિદિશ સામાન્ય પર સર્વ આયમતો નથી.”

તેતું કારણું એ નહેવાતું કે તેતું રાજ્ય મજબૂત અને સારું હતું બલ્કે તેની શક્તિનું મૂળ જરણું ત્યાંની પ્રગતા અને સમાજ હતા. જેમણે પોતાના મોટા મોટા નેતાઓનો પણ હિસાબ માંગ્યો અને તેમની ઉપર કેસ ચવાન્યા. તેમણે ધ્રિદિશ હુમતનો લારતમાં પાયો નાંખનાર. લોડ

કલાઈબ નેવા પર પણ કેસ ચલાડ્યો હતો, અને જેણે પ્રિટિશ રાજ્યને ભારતમાં મજબૂત બનાવી તેનો ફેલાવો કરવામાં અગત્યનો લાગ લગવ્યો હતો તેની ઉપર પણ કેસ ચલાડ્યો હતો, બર્કના લાખણો અને લોડ્સ મેકેલેતા લેખો પ્રિટિશ લોકશાહીના ઉત્તમ દ્વારા છે. પ્રિટિશ પ્રજાએ ખાટાને ખાટો અને સારાને સારો ગણ્યો અને કલ્યાણો એ શક્તિ હતી જેણે પ્રિટને એ વિશ્વબુધ્યોમાંથી પાર ઉતાર્યું અને જે લોહીના સમુદ્રમાં દૂંગી મારીને પણ જીવતી અને સરાકત બહાર નીઠળી આવી. હવે પ્રિટિશ સમાજમાં પણ તે ખુખ્ખીએ અને ખાસિયતો રહી નથી, જે એક સમયમાં તેની યશકલગ્ની ગણ્યાતી હતી. હવે તેમાં નૈતિક અને બૌદ્ધિક ઉચ્ચલપાથલ બહુ ઝડપથી ફેલાઈ ગઈ છે અને સમાજ ઝડપથી પડતીની દિશામાં ઘસી રહ્યો છે. પરિણામે પ્રિટન આજે દુનિયાની ચોથી કે પાંચમી તાકાત બનીને રહી ગયું છે, અને દેશને આજે દરરોજના વધતા જતા આંતરિક સંબર્ષ, અધ્યાત્મર, અને પડતીનો સામનો કરવો પડે છે.

સ્વાતંત્ર્ય પછી ભારતનું અગત્યનું કાર્ય :—

મેં આજની ચર્ચાના વિષયની પ્રેસ્તાવનામાં તમારો ધાર્યો સમય લીધો પણ હું જરૂર ફરીથી એ બાયત પર ભાર મૂકીશ કે દેશને તાજું લોહી પુરું પાડનાર અને નવું જીવન આપનાર દેશનો સમાજ છે. મારી રાઝાતની ટીકા જે કે થાડી લાંબી હતી પણ તે સમાજની અગત્ય સમજાવવા માટે હતી.

દેશ આજે ફોટોગ્રામાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. ઈ. સ. ૧૯૪૪માં સ્વતંત્રતા ગ્રાન્ટ કર્યી પછી સૌથી ટોચની અભ્યાતા આપવા લાયક બાયત સારી સરકાર સ્વચાની, બંધારણું ધડવાની, નવી નવી યોજનાઓ તૈયાર કરવાની કે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ શરૂ કરવાની નહોતી. હું માતું છું કે આજે પણ આ દેશના લોકો અને તેમના ભાવિ ઉપર સૈકાઓ સુધી

આસર કરનાર જે બાયત છે તે એ છે કે દેશમાં તંડુરસ્ત જગૃત પ્રમાણિક અને શક્તિશાળી સમાજ છે કે કેમ? કારણ કે મ્રાળ અને દેશના ભાવિનો આધાર એની પર જ રહેલો છે.

સરકારની કોઈ અગત્યતા નથી કારણ કે તે તો દર પાંચ વરસે અદ્ભુતી રહેવાની છે. દુનિયાના દેશોમાં ભારતનું સ્થાન નક્કી કરનાર અને તેને અધ્યાત્મિક અપાવનાર જે બાયત છે તે આપણે સમાજ છે. તે આપણું દેશને એ પરિસ્થિતિથી અભાવે કે જેના પરિણામે દેશ પડતોની હંગી આક્રમાં પડી જાય. તે દેશને એ તખવારથી દૂર રાખે જે આજે તેના માથા પર લટકી રહી છે કોઈપણ દેશની શક્તિનો. આધાર તેની લશ્કરી તાકાત, જંગી બજેટ, યુનિવર્સિટીઓની સંખ્યા, અથવા તેની સુખશાંતિ પર નથી. આ બધી વસ્તુઓ દેશની પડતી રોકી શક્તિ નથી કારણ કે.

દેશના અસ્થિત્વ માટે સંસ્કૃતિની પ્રગતિ પૂર્ણ નથી.

જ્યારે રોમની પડતી થઈ ત્યારે ત્યાં તેની શૈક્ષણિક અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિ માટે ધર્ષી શૈક્ષણિક સાંસ્કૃતિક અને લલિતકલાની સંસ્થાઓ હતી પણ કોઈ તેને અચાની શક્યું નહિ. દર્તિદાસકારો સારી રીતે જાણે છે કે જે સાંસ્કૃતિક દિશિએ શક્તિશાળી હતા. અખેઓએ જ્યારે ઈરાન દેશ પર આક્રમણ કર્યું ત્યારે તે સંસ્કૃતિની ટોચ પર હતું. તેનો અધ્યાત્મ ઈરાનના આદશાહના અતિ અલંકૃત ઐવજ અને રેશમી શેતરંજ જેની ઉપર સ્વર્ગ વિતરવામાં આવ્યું હતું તેના પરથી આવી શકે છે, કે તે સમયના રાજ્યાભ્યાને લલીતકળા અને કુદરતી સૌંદર્યનો ડેટલો શોખ હતો. અને તે કળાએ ડેટલા ઉંચા શિખરો સર કર્યો હતા, પરંતુ એ બધી વસ્તુઓ સાસાનીયન વંશને પડતીમાંથી અચાની શકી નહિ, ત્યારે આપણુંને

નવાઈ લાગે છે, તેણું કારણું એ હતું કે ત્યાંનો સમાજ અષ્ટ થઈ ચુક્યો હતો. દિવસને રાત અને રાતને દિવસ, જીલ્લમ ને ન્યાય અને ન્યાયને જીલ્લમ કહેવાનો રિવાજ પડી ગયો હતો. કોઈપણ સારી વાત કરતી વખતે એ જેવામાં આવતું હતું કે વાત કહેનાર કોણું છે? એ જેવામાં આવતું નહેતું કે શું કહેવામાં આવી રહ્યું છે. જે કોઈ શક્તિશાળા અને માલદાર માણુસ રાત છે એમ કઢી હે તો એવા ધણું ખુશામતિયા લોકો નીકળી પડતા કે જે આકાશ તરફ ઈશારો કરી તેને રાત સાખિત કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા., અને કહેતા હતા કે આકાશમાં તારા નીકળી આવ્યા છે અને ચાંદની બધે ફેલાઈ ગઈ છે. કમલાંગે હિંદુસ્તાનમાં પણ આવું વલણું હવે સામાન્ય બની ગયું છે.

ધર્માંધીતા અને સંકુચિત અનેવૃત્તિ વિનાનો સમાજ :—

સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કર્યો પછી કષ્ટ રીતે ભારતમાં એક તંડુરસ્ત અને શુદ્ધ સમાજની ર્યાના થઈ શકે તે પ્રશ્ન પર આપણું સૌંદર્ય સૌ પ્રથમ ધ્યાન ડેન્નિત થવું જોઈતું હતું. હવે પ્રત્યેક વ્યક્તિ જેને આ દેશ પ્રત્યે પ્રેમ છે તેની સૌથી વધુ પ્રિય કિંમતી અને પવિત્ર ફરજ છે કે જે જે ભીખ માંગવી પડે, ઓળા ફેલાવની પડે, મતલખ કે સખતમાં સખત પરિથિમ ઉદાહરિત પણ એવા પવિત્ર રુચિફર સમાજની સ્થાપના કરે જે પ્રત્યેક જીલ્લમને વખ્તાડે, જેનામાં ઈશ્વરનો ઊર હોય, જેનામાં સત્ય ઓલાવાની હિંમત હોય અને જે જીલ્લમગારને જીલ્લમગાર અને કચડાયેલાને કચડાયેલો કઢી શકે. તે જ આજે આ દેશ માટે જીવન ભરણનો પ્રશ્ન છે. આપણું રાષ્ટ્રવાદી અને ઉદાર મનના નેતાઓની રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની ફરજ છે કે તેઓ એવા સમાજની સ્થાપના કરે કે જેમાં અન્યાય અને સિતમ ફૂલેફાલે નહિ, અને કદાચ તે તેનું માયું ઉંચુ કરે તો તેને સખત હાથે દૃઢાવી હો.

જે આપણું દેશના કાર્યકરોમાં સાચો રાષ્ટ્રપ્રેમ હોત તો તેમણે

એ હેતુ સિક્ક કરવા માટે ઈસ્લામના ઉપહેરોનો ધર્ષો લાભ ઉડાન્યો હોત.

ઈસ્લામના ઉપહેરોને માનનારા લોકો કરોડોની સંખ્યામાં આ દેશમાં વસે છે તેમની મદ્દથી તેઓ પ્રત્યેક માણુસ માટે સમાન તથ અને સમાન ન્યાયના સિધ્યાંતને અમલમાં મુફી ધર્ષો લાભ દેશ માટે મેળવી શક્યા હોત.

દેશ માટે મહાન સંકષ્ટ :—

હવે આપણે જોઈએ કે કયા લગ્ન સ્થાનો અને ઉણ્ણો આપણું સમાજને કુમળેર અને અશક્ત બનાવી તેના રચનાત્મક અને પ્રગતિકારક પ્રયાસોને—અસહિળ બનાવી રહી છે. દેશની સામે જે લગ્નસ્થાનો છે તેની સામે આંખ આડા કાન કરવા તે એક મહાન અપ્રમાણિકતા ગણ્યાય. હું કોઈ રાજક્ષારણુમાં લાગ લેનાર માણુસ નથી. હું તો ધર્મ, ઈતિહાસ, અને નીતિશાસ્કનો અભ્યાસી છું. એ પ્રકારના માણુસ પાસેથી કીડા અને સત્તાહની કોઈ વાત નીકળે તો તેને કોઈએ શંકાની નજરે જોવી ન જોઈએ.

આ દેશ માટે સૌથી પ્રથમ લગ્ન એ છે કે અ દેશમાં માણુસની સાચી પરખ અને માન મરતાનો લોકોને પૂરો ખ્યાલ હોતો નથી. મારો આ અભિપ્રાય મેં મારા જત અતુલવના આધારે વ્યક્ત કર્યો છે. મારું અનિષ્ટ આ દેશ સાથે જોડાયેલું છે. મેં અહિંયા રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. રાષ્ટ્રના આંતર પ્રવાહોમાં હું દૂઘેદો હેવાથી, રાષ્ટ્રની પ્રવૃત્તિઓની અસર ફીજ કોઈપણ માણુસ પર થાય તેટથી મારા પર થાય છે.

આ બાબતમાં મારા વિચારો જે કોઈ પરદેશમાં મેં વ્યક્ત કર્યો હોત તો મારા વિષે જેરસમજ ઉત્પન્ન થાત, પણ માનવજીવન અને તેના ગૌરવની અવગણ્યના કોઈપણ સમાજ માટે એક ધર્ષી લગ્નજનક બાખત

છ. જે કોઈપણ સમાજ માનવ જીવનતું મૂલ્ય ઓછું આડે તો તે સર્વયતા અને સંસ્કૃતિ બદકે સમગ્ર માનવજીતના ભાવિ માટે મોતતો સંદેશ છે.

ગારત ગરે અહીવામ હથ યે સુરતે ચંગીજ
ચંગીજભાનની માફક તે માનવજીતનો નાશ કરનાર છે.

ભાઈઓની હત્યા પડતીની નિશાની :—

કોઈ દેશની વસતિ ભલે ગમે તેટલી વિશાળ હોય તેની કુદરતી સંપત્તિ ગમે તેટલી વિપુલ હોય, દેશ ગમે તેટલો ઇણદુષ અને સમૃદ્ધ હોય, તેમાં ગમે તેટદું ઉચ્ચ શિક્ષણ હોય પણ જે તે દેશ પોતાના જ દેશના ભાઈઓની હત્યામાં ફસાયેલો હોય તો તેને દુનિયાની કોઈ તાકાત અચાવી શકતી નથી.

એ ધર્માજ આર્થર્જનક અને અસેસની વાત છે કે જે દેશે આચીન સમયમાં પ્રેમનો મધૂર ઠંડ સંભગાયો હતો. કર્ણાંગ્રિય હિન્દી, સંસ્કૃત, ફારસી અને ઉર્દૂ-ભાષાઓમાં પ્રેમનો સંદેશ આપ્યો હતો, અવીચીન ખુગમાં પણ જે દેશમાં મુસ્લિમ સ્કૂલી સંતોષે માનવ પ્રેમ અને માનવતાના ગૌરવનું શિક્ષણ આપ્યું હતું, જે દેશમાંથી ગાંધીજીએ અહિસાનો સંદેશ સમગ્ર વિશ્વમાં ફેલાયો હતો. જેની પાસે આજે પણ માનવ પ્રેમનું અફાંક સાહિત્ય પડેલું છે તે જ દેશમાં આજે માનવજીતની ભાગાનતા અને તેના જીવનના મૂલ્યનો યોગ્ય ઘ્યાલ નથી.

પ્રત્યેક વસ્તુની કિમત અને અગત્ય માનવ સથાંધને આધીન :—

આ પ્રાચીન દેશના દરેક નાગરિકને હવે એ રૂપી થઈ જતું, નેથીએ કે તમામ માનવ સમશ્યાઓ ભલે તે ભાષાઓ, સંસ્કૃતિ, કે લિપિ અંગે હોય પણ તે સૌંની અગત્યતા અને આકર્ષણ ડેવળ તેમના

માનવ સથાંધને લઈને જ છે. તે માનવે બનાવેલી છે અને મનુષ્યના અરિતત્વને કીધે જ તેમની અગલતા છે. જે મનુષ્ય જીવન સુરક્ષિત નહિ હોય તો તમામ સમશ્યઓની હોંઘ કિમત રહેશે નહિ. આપરે મનુષ્ય લટકતી તથવારની જેમ જીવતો હશે તો ભાયાઓ, સંસ્કૃતિ, નન્દાઓ, પર્વતો સાહિત્ય અને કૃવિતાની કોણું ચિંતા કરશે. ખરેખર તો મનુષ્ય સિવાય બીજુ કોઈ વરસુને કરશે. અર્થ કે કિમત નથી. આ આયતની વધુ સ્પષ્ટતા માટે વધુ વિગતો આપવાની જરૂર નથી, પણ એ વાતનો કોઈ ઈન્ડાર નહિ કરી શકે કે મનુષ્યના ગૌરવનો જેટલો ઘણાલ આપણું હોવો જોઈએ તેટલો નથી. તેમાં અંગેનેની ભાગવા પાડવાની રાજકીય નીતિ, પુનર્જીવનતું આહોલન અથવા બીજા કોમવાહી પરિયોજનાએ કેટલો ભાગ ભજાવો તે નક્કી કરવાનું છામ કરતિહાસકરાનું છે.

માનવહૃત્યા ને વિનાશ :—

ધર્મિવાર કોઈ એક મામુલી વૃક્ષ પણ, અથવા પ્રાચીન વરસુને જીવતી રાખવા માટે પુનર્જીવનની ભાવનાને લઈ સેકડો માણુસોને મોતના ધાર ઉતારી હેવામાં આવે છે, અને એવા દુઃખદાયક, આધાતળનક અને શરમજનક બનાવો બને છે કે જેને જોઈને આપણું માયું શરમથી નીચે ઝૂકી જાય છે. એક આહોલન જગે છે અને લોહોના જનમાલને પાયમાલ કરી નાખે છે. જેની વડે જગતની આખરી કાયમ છે, જેના ભાતર આ સંદ્રિયનું સૌદર્ય, તત્ત્વજ્ઞાન, કૃવિતાનું લલિત સાહિત્ય અને જીવનની અવર્જનાર છે તે માનવી અત્યાચાર અને જંગલીપણુંનો શિક્ષાર બની જાય છે, જે કૃત્રિવરની કારીગરીનો સર્વ ક્રેઝ નમૂનો છે અને જેની સાથે આપણું રહીએ છીએ અને સમગ્ર જીવન વિતાવીએ છીએ. દેશને માટે એ પરિસ્થિતિ ધર્મી અતરનાક છે કે ભાઈ ભાઈનું ખૂન કરે છે મિત્ર તેના વર્ષો લુના મિત્રનું ખૂન કરે છે અને એક

માણુસ બીજ માણુસને જીવના દેવા તૈયાર નથી.

આ દેશમાં ધર્મા મોટા મોટા જાની પુરુષો એ, વિશ્વ વિદ્યાલયોની સંખ્યા સૌ દશા કરતાં અહિંયા વનારે છે છતાં એ અસેસની વાત છે કે અહિંયા કોઈ કોઈ વખત એતું માતસિક વાતાવરણ પેતા થઈ જાય છે કે કે ડેટલાઇ લોકોને માનવ જીત્યા અને અંધારુધી સિવાય કોઈ વસ્તુમાં આનંદ આપતો નથી. પાયાની અને અગત્યની બાખત એ છે કે આ દેશમાં માનવ જીવના ભૂષણું પુરેપુરે લોકોને જાન થનું જોઈએ, અને એવો વિશ્વાસ પેતા થવો જોઈએ કે બધી વસ્તુઓ કેવળ મતુષ્ય માટે છે અને ઈશ્વરે મતુષ્યને બીજી વસ્તુઓ માટે પેતા ક્રોની નથી.

એક ઇલસ્તૂરેણું વચન :—

એક ઇલસ્તે એક વખત છણું હતું કે “જે બાળક આ વિશ્વમાં જન્મે છે તે એ વાતની ધોષણા કરે છે કે અલાહને હળુ પણ માનવીમાં વિશ્વાસ છે પણ આપણું આપણા કૃત્યો વડે એ સામિત કરી રહ્યા છીએ અને વખતો વખત જાહેર કરીએ છીએ કે માનવ જાત જીવવાને જાયક નથી”. મતુષ્યનો આ ધરતી પર જન્મ એ સુયતે છે કે તેણે આ દુનિયામાં જીવનું જોઈએ, ખુશ અને આનંદી રહેણું જોઈએ, અને અગતી કરવી જોઈએ, અલાહ જ્યારે મતુષ્યને વિશ્વાસપાત્ર ગણે છે તો આપણે શા માટે તેનામાં અવિશ્વાસ રાખવો જોઈએ.

આનંદીનો અંધારણીય છુક :—

આજે હિંદુસ્તાનમાં આપણુને લાખોની સંખ્યામાં લેખકો, છક્કિઓ, સાહિત્યકારો અને ડાલ્ચા માણુસોની જરૂર છે, જે બીજ બધા પ્રમો બાળુએ ભૂડી ધેર ધેર, જલીએ જલીએ અને મહોલે મહોલે હરી એ જાહેર કરે કે ભારતના અંધારણુમાં પ્રત્યેક નાગરિકના પ્રાથમિક અંધારણીએ

હક ગમે તે હોય પણ આપણા જીવનનો પ્રથમ બંધારણીં હક એ છે કે ‘પ્રત્યેક મનુષ્યને જીવનનો હક છે.’’ આપણે આપણા સમાજના સુંદર ચહેરા પર એક એડોળ ડાખ લેધાએ છીએ છતાં ખામોશ છીએ.

ઈસ્લામમાં મનુષ્યનું સ્થાન :—

હવે હું કહીશ કે ઈસ્લામ આ પ્રશ્ન હવે કરવામાં શું મદદ કરી શક છે. ઈસ્લામની કુનિયાદી તાલીમ એ છે કે “માનવ અલ્લાહની સર્વોચ્ચ કુત્તિ અને આ દુનિયાના બગીયાનું સૌથી સુંદર હૂલ છે.”

“લકુદ ખવકનલ ઈન્સાના હી આહુસને તકફીમ” (અરથી)
‘મં મનુષ્યને સૌથી ઉત્તમ રૂપમાં પેદા કરો.’

અલ્લાહે મનુષ્યને માન અને મરતખાનો તાજ પહેરાવ્યો છે.

“વલકુદ કર્બાના બની આહમા” (અરથી)

મં આદમની ઓલાદને ધણી છાજાત અખ્રી છે, અને તેને પોતાનો પ્રતિનિધિ બનાવ્યો જેનાથી વધારે સારી માન આપવાની અને વિરોધ વ્યક્તત કરવાની રીત નથી.

“ઇજી જાચેલુન હીલ અરહે ખલીદા.” (અરથી)

“એશક હું આદમને વિશ્વમાં મારો પ્રતિનિધિ બનાવવાનો છું.”

અલ્લાહે ઈરિશતાઓને હુકમ કર્યો કે તેઓ આદમને નમન કરે જેનાથી એ જાડેર લાય છે કે અલ્લાહ સિવાય ડોઈ એરી શકિત નથી જેની આગળ તેને નમવાની જરૂર હોય. મનુષ્યની કદર અને ભૂલ્યની એ હદ છે કે અલ્લાહે પેદા કરેલ લોકોને અલ્લાહનું કુદુંબ કહેવામાં આવે.

“અલખલકો અથા લુલાહ” (અરથી/સારી હડીસ)

મનુષ્યને અલ્લાહ સાથે અને અલ્લાહને મનુષ્ય સાથે જે અતિ નાજુક સાથે છે એને લઈને પેગંબર સાહેબે એ રીતે એતું વર્ણન કર્યું છે કે જેનાથી વધારે શક્તિશાળી અને હૃદયસપર્યારી રીત હોઈ શકે નછે. એક પવિત્ર હડીસમાં કહેવામાં આંધું છે કે “ક્યામતના વિવસે અલ્લાહ મનુષ્યને પૂછ્યો કે હે, મારા બંદા હું બિમાર હતો. ત્યારે તું ખખર પૂછવા માટે કેમ ન આવ્યો? મનુષ્ય જવાબ આપશે કે હે એક્ષાં તારી બિમારી અને ખખર પૂછવા આવવાનો પ્રશ્ન જ ઠયાં છે? તુ તો સમય જગતનો પાલનહાર છે. અલ્લાહ કહેશે કે તને ખખર નથી હે મારા ઇલાણું બંદા બિમાર પડ્યો હતો. તુ તેની ખખર છાઢવા ગયો નહોતો. જો તુ તેની ખખર છાઢવા ગયો હોત તો તુ મને ત્યાં જોઈ શકત. પછી અલ્લાહ પૂછ્યે હે, માનવી મેં તારી પાસે ખાવાનું માંગ્યું હતું ત્યારે તે મને ખાવાનું આપ્યું નહોતું. ત્યારે તે માણસ અલ્લાહને કહેશે કે હું તને ખાવાનું થું આપું, તુ તો સમય વિશ્વનો માદિષ છે. પછી અલ્લાહ કહેશે કે તને ખખર નથી કે મારા ઇલાણું બંદાએ તારી પાસે ખાવાનું માંગ્યું હતું પણ તે તને ખાવાનું આપ્યું નહોતું. જો તુ તને ખાવાનું ખવરાવત તો તુ મને તેની પાસે હાજર જોઈ શકત. હે આદમના પુત્ર મેં તારી પાસે પાણી માંગ્યું તો તે મને પાણી ન પાયું. ત્યારે બંદો એવોઝ જવાબ ‘આપશે. ત્યારે અલ્લાહ કહેશે કે મારા ઇલાણું બંદાએ પાણી માંગ્યું હતું પણ તે તને પાણી આપ્યું નહોતું. યાદ રાખ કે અગ્ર તે તને પાણી પાયું હોય તો તુ મને તેની પાસેજ જોઈ શકત. (સલ્લુ મુરિલભ.)

પછી અલ્લાહે મનુષ્યની જીવનતી ડિમત એટલી વધારી દીધી કે તે ઇરમાને છે કે

“અજ્ઞાહુ મન કટલા નક્ષસન અગાથ રે નક્ષસીન અવ હેસાહીન

કુદીલ અરહે ક્રેદ અન્નમા કંતલનનાસા જમીઆ વ મન અહૃયાહી
ક્રેદ અન્નમા અહૃયનનાસા. જમીઆ” (અરથી)

“જે ડોઈ માણુસ વિના કારણે રોઈનું ખૂન કરશે સિવાય
કે જાનનો અફલો દેવામાં આવે અથવા દેશમાં ભ્રષ્ટાચારની
સળ આપવામાં આવે તો તેણે તમામ માણુસોનું ખૂન કર્યા
ખરાખર ગણુશે અને જે તે ખીજી માણુસોનો લુલ બચાવશે
તો એણે સમગ્ર માનવ જાતનો લુલ બચાવ્યો એમ ગણુશે.

જ્યાં માનવીની છંદગી અને ગૌરવ ભગ્યમાં હોય લાં એક અને
અનેક, લધુમતિ કે બહુમતિ, વ્યક્તિ કે ડોમથી ડોઈ ઇર પડતો નથી,
કારણું કે પ્રત્યેક વ્યક્તિનું જીવન ધણું કિમતી અને દરેક દરેક જીવ
માનવજાતની કિમતી અનામત છે. એક માણુસનું ખૂન સમગ્ર સમ જ
વિઝધનો હોજદારી ગુનોહ છે એનું ખરાખર માણુસે કયારે કલેયું
નહિં હોય.

મુસલમાનોની જવાબદારી :—

દેશને આ ભગ્યમાંથી બચાવવા માટે શું મુદ્દિશમે ડોઈ સેવા ન
આપી શકે ? એક મુસલમાનો કુરાન અને પેગંખર સાહેબના નીતિક
ઉપદેશ વડે માનવતાનું ગૌરવ અને સન્માન સ્થાપિત કરવામાં દેશના
હિતેચુંએની ધર્મી મહદુદ કરી શકે છે. કમભાગે આપણા દેશના રાજકીય
નેતાઓ અને દેશના વડાએને આ બાબત પર પોતાનું ધ્યાન ડેનિત
કરવાની કુરસદ જ નથી. કાંણું કે તેઓને રાજકીય સમર્યાઓ, ચૂંટણી
અને પક્ષના દાખણોમાંથી બીજુલ સમગ્ર ભાગતો નથી. હું આપણે
મુસલમાનોએ આગળ આવને દેશની આ જવાબદારી ઉપાડી લેના
નેકુંએ અને એ લાગણી અને લાવનાથી કામ કરતું નેકુંએ કે આપણે
દેશની એક મહાન સેવા કરી રહ્યા છીએ.

આ કાર્યથી ડેવળ મુસલમાનો ને જ શાહો થશે એ ખ્યાલથી એ કામ કરવું ન જોઈએ અને એવા ખ્યાલ આપણે હંમેશાને માટે આપણું મનમાંથી ઢાડી નાંખવો જોઈએ. હું એટલા નીચે સ્તરે ઉત્તરવા માંગતો નથી અને મુસ્લિમો પણ એટલા નીચા સ્તરે ઉત્તરી પોતાનો જ સ્વાર્થ સાથે તેવું હું ઈચ્છતો નથી આ દેશ સમક્ષ ઉભી થયેલ એક અગત્યની સમશ્યા છે જે જે આપણું સૌને સ્પર્શો છે. ખરેખર તો સમગ્ર માનવ જાતને તે સ્પર્શો છે. જ્યારે લોહી રેખાય છે ત્યારે તે લોકાના ડાઇ એક સસ્યક સુધી મર્યાદિત નથી રહેતું. તે તેનું વર્તુળ વધારે જ જય છે. ધાર્મિક મતબેદો કરતાં પ્રાણિય ભાવાડીય, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક મતબેદોએ માનવને પાયમાલ અને બદનામ હરી દીધો છે. આ પ્રથમ સમગ્ર દેશનો છે. તે એક એવા દેશનો પ્રેરણ છે જેનું સાહિત્ય અને ધાર્મિક માર્ગદર્શકાથી લઈને સામાન્ય માણુસે પણ માનવ પ્રેમ અને માનવ ગોરવના ગીત જાય હતા. છેદ્દે છેદ્દે જાંધીજીએ પોતાના આખુની કુરાયાની આપી એ લાતુ લાવનાને સજ્જવન હરી હતી. પણ આજે એક મામુકી ઉશ્કેખુંઝી અને સમાચાર પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ એક મામુકી સમાચાર અથવા ડાઇ નકામા મુસ્લિમની બીજી જવાઅહાર વાતોથી ઉર્ડુરાઈ જઈ પુરા વિસ્તારમાં ખૂનામરડી અને વિનાયાનું એક એવું પ્રચંડ મોજું પેદા થઈ જાય છે કે તે અધું જ ધસડી લઈ જાય છે, અને જેનાથી સૈકાયોની મહેનત, રૂાન કળા, સંકૃતિ, દેશની ખ્યાતિ, અને આખર બધું પાણીમાં મળી જાય છે. કાર્યકરીયોની હિમત તૂરી જાય છે, અને ડિમતી શહિતયો જે દેશના રચનાત્મક કાગેઓં કાને લમાડી શકાય તે પોતાના બચાવ, પોતાના જનમાલ અને આખરના રહાણુમાં વેડશાઈ જાય છે.

દેશ માટે બીજો જાય :—

સાંસ્કૃતિક, ભાવાડીય, અને પ્રાણિયતાની સંકુલિત મનોવૃત્તિનો જાય જે આજે દેશ ઉપર અનુમતિ રહ્યો છે તે દેશ માટે બીજો મોટો જાય

શે. આજ રોગ ભૂતકાળમાં આપણું દેશના દૂરક્રિયા દૂરક્રિયા કરી નાખ્યા હતા, અને પરહેઠીઓને ભારત પર અઠી આવવાની હિંમત આપી હતી. એ લય આજે પણ જે જે બાબુ પરિધિથત અને થોડાક વાંતરિક પરિબળોને લીધે દૂરાઈ રહ્યો છે, પણ જે લોકો જાણે છે તે સમજે છે કે એ રાક્ષસ અલાઉદીનના જદૂઈ ચિરાગના રાક્ષસની જેમ ગમે ત્યારે અહાર આપી રહે છે.

આ દેશમાં ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી પ્રાચીમાં અવિશ્વાસની લાગણી ફેલાઈ ગઈ છે, જે ડોઈપણું સમયે લયંકર સ્વરૂપ ધારણું કરી રહે છે. દેશની જુદી જુદી જાતિઓ અને ડોમો વચ્ચે પણ મોટી મોટી દિવાલો જબી થઈ ગઈ છે, અને દરેક જાતિ અને ડોમે એક જુદી દુનિયાનું સ્વરૂપ ધારણું કરી લીધું છે. એક ડોમના લોકો ખીજુ ડોમના લોકોને પોતાનાથી જુદા અને અજાણ્યા ગણે છે. દરેક ડોમ પોતાની ડોમને મદદ કરવા માટે આચરવામાં આવતા ખીજુ ડોમ પ્રત્યેના અન્યાય અને પક્ષપાતને વ્યાજખી અને ન્યાયી ગણે છે, એટલું જ નહિં પણ તેને તે ડોમની દરેક વ્યક્તિત્વની એક મોટી સેવા અને પવિત્ર ઈરજ ગણે છે. જો ડોઈ એક ડોમના માણુસની ડોઈ મોટી જવાબદારીકરી જગ્યા પર નિમણૂક થાય તો તે, ડોઈપણું વ્યક્તિત્વની યોગ્યતા અને કાર્યદક્ષતાની પરવા કર્યો વગર પોતાની ડોમના માણુસોથી પોતાનું આપું ખાતું લરી રે છે.

આપણું સમાજનો આ એક મોટો રોગ છે, જેણે દેશના સમગ્ર વહીવટી તંત્રને કભનેર અને ખીનકાર્યક્ષમ અનાવી દીધો છે.

ધર્મસ્થાનનું ભાગ્યદર્શિન :—

૧ ધર્મસ્થામ સંકુચિત ભનોવૃત્તિ, ભાપાકીય, ધાર્મિક અને કુળ સખાંધી ડોમવાદી મતબેદો દૂર કરવામાં દેશને મદદ કરી શકે છે. તે લોકોમાં

સહિષ્ણુતા, બિન સાંપ્રદાયિકતા અને એકતાની ભાવના ફેળવવામાં પણ દેશને છિમતી મહા અને ગોય માર્ગદર્શન આપી રહે છે. આપણે જો સાચા રાષ્ટ્ર પ્રેમી હોઈએ તો આપણે સાચી વાતનો રીકાર કરવો જોઈએ, અને એ ન જોતું જોઈએ કે એ વાત ડોષ લાગ્યું અને કયાંથી આવી. જો ડોષ મહાનમાં આગ લાગી હોય તો આગ હોલવતી વખતે એ ન જોતું જોઈએ કે ડોલ હોની છે અને પાણી કયાંથી આવ્યું. ડોષપણ વિસ્તારની બરબાહી કરતાં એ દેશની વધુ બરબાહી છે. દેશને સંકટોથી બચાવવા તેને અખંડ અને મજબૂત રાખવા માટે આપણે એ ન જોતું જોઈએ કે દેશના પાયાને હયમચાની મૂકનાર સંકટોમાંથી દેશને અચાવવા માટેના સિદ્ધાંતો આપણે માટે એટલા માટે અસ્વીકાર્યો છે કે તે આપણું ઈસ્લામ ધર્મમાંથી અથવા પેગંબર સાહેબના ઉપદેશમાંથી ઉપલબ્ધ થયા છે. ઐશી ઈસ્લામ દેશ સમક્ષ જીવા થયેલા આ ભીજ સંકટને નિર્મળ ફરવામાં સૌથી ઉત્તમ માર્ગદર્શન આપી રહે છે.

સમગ્ર માનવલાટ એક છે એ સિદ્ધાંત ઈસ્લામી તાલીમનો પ્રથમ સિધ્ઘાંત છે. તેણે વારંવાર જાર્ખૂર્વંદ જાહેર કર્યું છે કે તમામ માનવ જાતને પેઢા કરનાર, દુર્શિવર એક છે. અને તેનો ઉત્તમ વારસદાર પણ એક છે અને તેથી સૌ એકજ કુદુર્બના સફ્યો છે અને એકજ વ્યક્તિને પેઢા કરેલા છે. અને એકજ પિતાના સંતાન છે.

આ અથ્યો હુનનાસો ઈન્ના ખલકનાકુમ મીન ઝકરી વ
હુનસા વ જામલનાકુમ શોઉંબં વકાઓલા લેતારારકુ
(સુરાએ ગુરાત-૧૩)

“હુ લોકો મેં તમને એક પુરુષ અને એક લો વડે પેઢા કર્યો
અને તમારામાં ડોમ અને કુણીલા બનાવ્યા જેથી એક ભીજને
ઓળખવામાં સરળતા પેઢા થાય.”

ખીજુ જગ્યાએ જણ્યું છે કે : -

“થા અચ્યે હુનનાસુત્તદ્વારાએકોમુદ્દલથી ખલક કુમ ભીન નહેસીંવ વાહેહતીંવ વખતકા મિનહા અવજહા વ અર્સામિન હોમા રેજલન કસીરંવ વને સા આ.” (સુરએ નિસા-૧)

હે લોડો, તમારો પરવરદિગારથી ડરો કેણે તમને એક વડિતથી પેદા કર્યો, અને તેનું જોડુ અતાંથું અને તે બંને વડે અસંખ્ય પુરુષો અને સીએન પેદા કરી ધરતી પર ફેલાવી દીધા.”

પેગંબર સાહેબે તેની રૂપાટતા કરતાં તેમની છેલ્લી હજારાતા પ્રસંગે લાઘો માણુસોના સમૂહમાં જાહેર હ્યું હે

હે લોડો તમારો પરવરદિગાર એક છે. તમારો પિતા પણ એક, યાદ રાખો કોઈ અરથ ખીજ થીન અરથ અને કોઈ થીન અરથ, અરથ કરતાં અને કોઈ ઢાળો સહેલ કરતાં અને સહેલ ઢાળા કરતાં અદિયાતો નથી. અગર છે તો તે અદ્ધાહના ડર પવિત્રતા અને નીતિમય જીવનના આધાર પર.

જન્મારે પેગંબર સાહેબ રાને અદ્ધાહની બંધગી માટે ઉઠતા હતા ત્યારે એક વખત સાંભળવામાં બાગ્યું હતું કે તેઓ અદ્ધાહને આર્થના કરતા હતા કે

“હે પરવરદિગાર હું એ વાતની સાક્ષી પુરું છું કે તારા બધા બંદા ભાઈ ભાઈ છે.”

ઈસ્લામ દરેક પ્રકારના કદર સ્વહેલાભિમાન, કોમી, બાપાડીય, અને કુળ સખાંથી બેદાવને અને તેને લઈને એક ખીજ પ્રત્યેના તિસ્રકાર અને આડમચુને સખત રીતે વખોડી કાઢે છે, અને તેને ઈસ્લામ પહેલાંની અરજાનતા જાહેર કરે છે.

પેગ અર સાહેયે ફરમાવ્યું કે ‘એ માણુસ અમારામાંનો નથી જે કોઈ જૂથાંધી અને જરૂરી પક્ષપાતને જન્મ આપે. અમારામાંથી તે નથી જે આ કારણે લડે અને ભૂત્યુ પામે. (અણુ દાઉદ)

કુરચાને શરીરે ભાષાના ભતબેદને એક કુદરતી ભતબેદ, કુશવરી કૃપા અને અલ્લાહની કુદરતની નિશાની તરીકે જાહેર કર્યો છે.

વર્ભિન આયાતેહી ખરક સસમાવાતે વલ અરહે વખતે. લાહો અલસેનતેકુમ વ અલવાનેકુમ. ઈન્નાંહી જાલેકા લ આયાતિલ લિલ આલેમીન. (સરએ ૩૮-૨૨)

અને એની જ નિશાનીઓ છે આકાશ અને જમીનની ઉત્પત્તિ અને તમારી જુદી જુદી ભાષાઓ અને જુદા જુદા રંગ ડાઢા માણુસો માટે એ વાતોમાં ધર્ષી નિશાનીઓ છે.

ઈતિહાસકારો રસીકારે છે કે માન સમાનતાનો આદર્શ હેલાવવામાં ઈસ્લામે ધર્ષી મોટી સેવા આપી છે. મુસ્લિમાનોએ આ દેશની જે સેવા કરી છે તેમાં સૌથી ઉત્તમ સેવા એ છે કે ભાગતમાં શાન્તિપ્રથા જેણે ધર્યા ઉડાં ભૂગા નાંખ્યા હતા અને જેણે માણુસ માણુસ વચ્ચે મોટો બેદ ઉભો કર્યો હતો, જેના બેદભાવની વિગતો આપણું એ પુસ્તકોમાંથી ભળી રહે છે જે આજ વિષય ઉપર લખવામાં આવ્યા હતા, અને જેના ઉત્તામ દષ્ટાંતો આપણને આજના સમાજમાં જેવા ભળે છે તેને ઈસ્લામે ખતમ કરી નાખ્યા દેશને માનવ ગૌરવ અને માનવ સમાનતાનો ઉપદેશ આપ્યો જે દેશને જીવન અર્પે.

ભૂતકાળમાં પણ ઈસ્લામે પોતાની ફરજ આપા કરી હતી. અને અત્યારે પણ એ ક્ષેત્રમાં કિમતી સેવા આપી શકે છે. હું રસીકાઈ છું કે મુસ્લિમાનો પર પણ અહિંયાં આવ્યા પણી અહિંયાના સમાજની શાન્તિ પ્રથાની અસર ચર્ચ છે, છતાં ય તેમનામાં હજુ માનવ સમાનતાની

ભાવના બીજા બધા લોડો કરતાં વધારે છે, અને દેશ તેનો લાભ લઈ શકે છે. તે એક એવો ભગતો છે જેનાથી સમાજ નૈતિક અને માનવતાની હોલતથી માસામાલ યર્થ શકે છે.

પ્રાંતિકનાન સંકુચિત મનોવર્તિ, ભાષાકીય ધર્મણુ, વર્ગબેદ, અને જાતિવાદ ખરેખર દેશ માટે એક મોટો ભય છે. વિવેચકો કહે છે કે ન જણે કથારે આ રાક્ષસ તેનું અધ્યાત્મ સ્વરૂપ ધારણું હુરે. આ એક અગત્યનો અને સ્પષ્ટ ભય છે, જેની ચિંતા આપણે દમણુંથી જ કરવી જ જોઈએ. જેમ વરસાદ પહેલાં મહાનનું છાપડે બરાબર કરી લઈએ છીએ એ રીતે આ સંકટને ફૂર કરવા માટે આપણે જે ઢાકી પગલાં લઈ શકતા હોઈએ તે તાત્કાલિક લેવા જોઈએ.

દેશ માટે ગ્રીને ભય :—

આપણા દેશ પર હોલત પેઠા કરવાનું એક એનું ભૂત સવાર યર્થ ગયું છે કે જેણે દેશની પરિસ્થિતિ અને આર્થિક વ્યવસ્થાને ખોરની નાંભી છે. દરેક માણ્યુસ રાતો રાત માલદાર કેમ બની જવાય તેની જ ચિલામાં રહે છે. હોલત પેઠા કરવી તે ખરાખ વસ્તુ નથી ખણું અડખીથી માલદાર યર્થ જતું ખતરનાં અને અરથાદ થવાની વિશાની છે. આ લાખથ્ય એક જવાળામુખીમાંથી નીકળતા લાવારસની માર્ક વહી રહી છે. એ રીતનો શિકાર રહેશે, મોટા જામો અને નાના નાના ગામડાઓ બની રહ્યા છે. લદ્ભીપૂર્ણનું આ ગાંડપણ જોઈને એટું લાગે છે કે આ દેશમાં બધું નાશ પામ્યું છે. ડેવળ બેજ વસ્તુઓ જીવે છે. એક, એક બીજા તરહનો તિરસ્કાર, અને બીજું બધુમાં બધું બેશું કરવાની લાલસા જીવતી જગતી ડેવળ આ જ એ વસ્તુએ છે, અને બીજું બધું ડેવળ ડાધાપણ અને છલપના જ છે. અરસ-પરસના તિરસ્કારના બનાવો લાવિષ્યમાં આપણી નજર સામે બનતા રહેશે. કચારેક તેનું મુખ ઢોકીક જ્ઞાતિ તરફ હોય છે તો કચારેક તે ઢાકી ભાઇન્ધ ઢોમ સામે હોય છે,

તારે કયારેક તે કોઈ સંરક્ષિત, ભાષા અથવા પ્રહેણ અથવા કોઈ રાજકીય પક્ષ તરફ હોય છે.

બીજુ બાખત છે લક્ષ્મીપૂજા, જેને સમજવા માટે કોઈ દલીલ કે રૂપણતાની જરૂર નથી. સુંબદ શહેરનો જ દાખલો લઈએ. આ શહેરમાં લક્ષ્મીપૂજાનો એક સમુદ્ર વહી રહ્યો છે. સુંબદ સમુદ્ર કિનારે વસેલું શહેર છે, પણ એ શહેરમાં બીજે પણે એક સમુદ્ર વહી રહ્યો છે પણ ખૂબ નથી કે કોનો પ્રવાહ વધારે તેજ છે.

આ આખું શહેર ન જાણે કઈ દિશામાં દોડાડોડી કરી રહ્યું છે. જે કોઈ બીજી અદ્ભુતી અહિયા આવે તો તેને એમ લાગે કે આ શહેર પર ઈશ્વરનો કોઈ કોપ ઉત્થેયો છે. આ ભારે દોડખામ ચું કેવળ પેટ લરવા માટે છે? ના, એ તો કેવળ ધન સંશોધ માટે જ છે. એ ખરેખર વ્યક્તિ માટે અને દેશ માટે એક મહાન સંકટ છે. રાજકીય પક્ષોના મલભેદો સિવાય પણ સમાજમાં દરેક સમયમાં અનેક ખરાણીઓ જોવામાં આવે છે, પણ ધનપૂજાનું આ ગાંડપણું દેશના હિતની કોઈ-પણ જાતની ચિત્તા કર્યો વગર કેવળ વ્યક્તિના પોતાના સ્વાધીં ખાતર ધનપૂજા અને ધનસંઅહનું આ ગાંડપણું દેશ માટે કેટલું લયંકર ગણ્યાય?

આપણું જુદી જુદી યોજનાઓ, પૂલોના બાંધકામો, બંધીના બાંધકામો વગેરેમાં જે માલ સામાન, સિમેન્ટ વગેરે બાંધકામને મજબૂત બનાવવા જેટમા પ્રમાણુમાં વાપરનું જોઈએ તેટલું વપરાતું નથી. કોન્ટ્રાક્ટરો અને ખાતાના ઢોંગી અમલદારો એની ચિત્તા કરતા નથી કે તેમના એ સ્વાધીં કામોથી શહેર અને દેશને કેટલું તુકસાન થશે. દેશમાં કોઈ ખાતું એવું નથી કે જે લાયિ ઇશ્વતથી પર હોય, જવાબદાર રાસક વર્ગ પણ એ સમજે છે કે દોલત પાછળાની આ દોડ તરફ આંખ આડા કાન કરવા એ કેટલું લયંકર છે?

એક વ્યક્તિ પોતાની જતને સુખી છરવા અને પોતાના કુદુંબની જરૂરિયાતોને સહોધવા માટે સામાન્ય પ્રગતને તુકડાન પહોંચાડે છે. નાનામાં નાતું હામ પણ સાદાઈથી અને પ્રમાણિકપણે કરવું એ આજે ધણું મુશ્કેલ બની ગયું છે. દરેક હામ માટે લાંચ આપવાની જ પડે છે. શહેરના નાગરિકોને ધીરે ધીરે જીવનની સુખ-સગવડો અને વહીવટી સુવિધાઓ મેળવવા મુશ્કેલ બની રહી છે. દરેક વ્યક્તિની નજર બીજાના પિસ્સા પર છે, અને તે તેની લાચારીનો જેરન્યાજથી લાલ ઉઠાવવા છુંછે છે અને કચાંચ માનવી પ્રત્યે દ્વા અને સાચો દેશપ્રેમ નજરે પડતો નથી.

ઉપાય :—

આ ભયમાંથી ભયવાનો માર્ગ કેવળ મુક્રવરનો ડર, કયામતના દિવસે આપણું કૃત્યોનો હિસાબ અને મુક્રવર કે જે સર્વરૂ છે તે બધું જુઓ છે અને જાણો છે તેની શ્રક્ષા, સ્વાહેશાલિમાન પણ કંધક અંશે તેનું નિવારણ કરી શકે છે.

તમારામાંથી ધણુંએ યુરોપની મુસાફરી કરી હશે. પશ્ચિમના લોકો દેશના હિત અને પ્રગતની લલાઈના બોગે પોતાના સ્વાર્થ માટે લાંચ અને એવી બીજી બદ્દીઓથી બચે છે. ખરેખર તેઓ દેશાલિમાનને લઈને જ એમ કરવા પ્રેરણ છે, પણ તેનો ખરો ઈલાજ તો અદ્ધારુનો ડર અને કયામતના દિવસની પૂર્ણપરછ અને મૃત્યુ પછીના જીવનનો અધ્યાલ જ છે.

કલ્લામમાં ડોલતતું સ્થાન :—

આજે જ્યારે દેલત એકદી છરવા માટે અણ અને જેરકાનૂંઠી યુક્તિઓનો ઉપયોગ એક હૈનિક સામાન્ય બાજીત અની ગઈ છે, ત્યારે

પણ મનુષ્યના ચારિગ્રંથું ધડતર કરી શકે અને તેને આવા દુષ્ટ પ્રલોભનોમાંથી બચાવી શકે તેવી કોઈ વસ્તુ હોય તો તે છે એ જ્યાંન કે અખાંહ સર્વેંસ છે અને તે આપણુંને જુએ છે. અત્યારે ઈસ્લામના ધર્તિદ્વાસમાંથી વધુ ઉદાહરણો આપી હું તમારો વધુ સમય લેવા માગતે નથી પણ એક જ ધટનાનો ઉલ્લેખ કરીશ. ઈરાનના પાટનગર મદાયન પર જ્યારે વિજય મેળવવામાં આવ્યો ત્યારે એક ગરીબ અરથ લશ્કરનો સૈનિક ઈરાનના રાજનો અન્જેડ અને અતિ છિમતી તાજ સંતાડીને પોતાના સરદાર પાસે લઈ ગયો. ત્યારે સરદારે તેનું નામ પૂછ્યું. સૈનિક જવાબ આપ્યો કે “મેં જેને માટે આ કદું” છે તે માઝે નામ જણે છે.” હું કઢી શકતો નથી કે આપણે એ સમય પાછો લાંબી શકીએ અને એવા બનાવોનું પુનરાવર્તન થઈ શકે, પણ હું એ કહેવા માંગું હું કે કેવળ અલ્લાહનો ડર અને આધ્યાત્મિક-નૌતિક ગ્રંથનો આદર્શ અને જીવંત ધર્મ પર સ્વાયેલ સમાજ જ આવા દ્વારાંતોનું પુનરાવર્તન કરી શકે છે.

ઈસ્લામ આ બાબતમાં ધ્યાં મદદ કરી શકે છે. તેને ઉપરે ધનનો સંઅળ રોકવા અને ધનની યોગ્ય વહેંચણી અંગે ધાષું સુંદર માર્ગદર્શન પૂરે પાડે છે. ઈસ્લામે માલુસને ધનનો પૂજારી બનતાં રોકયો છે. ઈસ્લામે ધનને તેનું યોગ્ય સ્થાન આપ્યું છે, અને તેને અલ્લાહની બેટ, કસોડી અને દુઃખ પણ ગણ્યું છે.

“ઈન્નમા અમવાલેકુમ વ અવલાહોકુમ કિતનતુન વલ્લાહો
ઈન્ઠહુ અજર્દન અગ્રીમ”

તમારી દોલત અને તમારો સંતાન તમારી કસોડી છે, અને અલ્લાહને ત્યાં તમને સાચો બદલો મળશે. તેણે મનુષ્યને માલદાર અને મૂર્ખતિ તરફે લાલચની દાખિથી જોવાની ના પાડી છે કારણ કે દોલત એક અદ્યજીવી વસંત જેવા છે.

“વલા તમું દનના અયનથકા એલા મા ભર્તાના બેઠી અજવા જમ મિનહુમ અહુરતલ હૃયાતિહ હુનિયા કે નફોન હુમ ક્ષીછે વ રિઝકો રફથેકા ખયરુંવ વ અખકા.”

હુનિયાની એ જાહેરાજલાલીને આંખ ઉંચી કરીને પણ ન જેશો કુ જે મેં તમારમાંના જુદા જુદા પ્રકારના લોકોને આપી છે. એ તો મેં તેમની કસોડી કરવા કરવા માટે આપી છે, અને અલ્લાહે આપેલ પરસેવાતું અનુ વધારે સારે અને વધુ સમય ટકી શકે તેવું છે.

કુરાયાન શરીરે પ્રાચીન સમયનો એક ધણોજ ધનવાન જે ચારિયની દસ્તિએ ધણોજ દુષ્ટ પણ પૈસાની દસ્તિએ સમાજમાં ધણું કુ ચુ સ્થાન ધરાવતો હતો તેને એક નકામા માણુસ તરીકે વર્ણાવ્યો છે. તેની ઉપર અલ્લાહુનો તિરકાર ઉત્તેરી અને તેથી તેણે કાળને એક કહેવતતું રૂપ આપ્યું. આજે પણ મુસ્લિમાનોના સાહિત્યમાં અને દરરોજાની વાતચીતમાં પણ એક દુષ્ટ અને તિરકારપાત્ર વ્યક્તિ ગણ્યાય છે.

ઈસ્લામ દોલતની અમર્યાહિત વૃદ્ધિ અને તેની અતૃપુ તરસને એક પ્રકારની બિમારી ગણે છે, જે મનુષ્ય માટે ધણોજ લયાંકર છે.

“અહુકોમુત્તકા સોરો હતા જુરતો મુલ મકાબીર કલ્લા સવદ્રા તાલમુના સુભમા કલ્લા સવદ્રા તાલમુન કલ્લા લવ તાલમુના ઈન્દ્રમલ યકીન લતરાવુનલ જહીમા સુભમા લતરા વુનનહા અયનલ યકીન સુભમા લતુસ્સ અલુના યવમયીન અનીન નઇમ.”

“હે લોકો તમને દોલતની લાલચે અંધ બનાવી દીધા છે. લાં સુધી કે તમે તમારી કખરમાં પહોંચી જાઓ. પણ તમને ધણું થોડા સમયમાં જણ્યાશે. ના તમને ધણું થોડા સમયમાં જણ્યાશે. જુઓ જો

તમે જાણુતા હોત તો ભૂલ ન કરત. તમે જરૂર નક્કેને જોશો. પછી તમે જરૂર એવું જોશો હૈ તમને વિજ્ઞાસ આપશો પછી તે હિવસે તમને આપવામાં આવેલ ઈશ્વરી બહીશાનું તમે શું કહું તે તમને પૂછવામાં આપશો.”

એક નવ મુસ્લિમની દર્શિયે ધર્મલાભ :—

આ પ્રસંગે મને એક વિદ્યાન નવ મુસ્લિમ મોહમ્મદ અસં સાહેબની વાત યાદ આવે છે, જેમની નજર કર્યાન શરીફની ઉપરોક્ત પંક્તિઓ પર પડી અને તેમણે ધર્મલાભ ધર્મને સ્વીકાર કર્યો હતો. તે જણાવે છે કે સને ૧૯૨૧ના સેટેમ્બર માસમાં એક વખત હું અને મારી પલિ એલ્સા બન્ને બર્લિનની ભૂગર્ભ દ્રેઇનમાં મુસાફરી કરતાં હતાં. અચાનક મારી નજર એક માણ્યસ પર પડી ને મારી સામેની સીટ પર એડો હતો. તે કોઈ દોલતમંદ અને સુખી વેપારી જણ્યાતો હતો તેણે એક સુંદર ઘેગ તેના ખોળામાં ભૂડી હતી, અને તેણે એક હીંગની વાંદી તેની આંગળીમાં પહેરી હતી. એ જોધ મને એ વિચાર આગામી કે હૃડીકલમાં એ માણ્યસની ખુલાલી અને બેદીકરી તે સમયમાં મધ્ય ખુરોપમાં વસતા દરેક નાગરિકમાં નજરે પડતી ખુલાલી અને એફિક્રીનું અતિઅનુભૂતિ હતું. પણ જ્યારે મેં તે સુખી માણ્યસના ચહેરા પર નજર નાંખી ત્યારે મને એમ લાગ્યું કે હું કોઈ સંતોષો અને પ્રફૂલ્ય ચહેરા નથી જોધ રહ્યો. તે ખૂબ ઉદાસ અને ખરેખર દુઃખી જણ્યાતો હતો, અને તેની આંખો દૂર અવકાશને ટગર ટગર જોઈ રહી હતી. જો અવિવેક ન ગણ્યા તો હડીશ કે મેં તેના તરફથી માર્દ મોદું ફેરની લીધું. પછી એ ઉઘામાં બેઠેલા ધીજા લોકો સામે જોયું અને તેમના દરેકના ચહેરાને આરીકાઈથી જોવાનું શરૂ કર્યું એથાક તે બધા સુખી જણ્યાતા હતા. દરેકે સુંદર કપડાં પહેર્યો હતાં. પણ દરેકના ચહેરા પર મેં એક છુપા દુઃખની લાગણી જોઈ. મેં તે અંગે મારી પલિને વાત કરી. તેણે પણ એક કુશળ કલાકારની અદાથી તમામ લોકોના ચહેરાઓનું

નિરીક્ષણ કર્યું. પછી આશર્ય સાથે મારી તરફ ઇરિને છઢેવા લાગી કે એવું જણાય છે કે આ બધા નર્કની તફલીદો સહન કરી રહ્યા છે. મને એમ લાગે છે કે આ લોડો પર ને વીતી રહ્યું છે તેની તેમને ખરાર નથી.

જ્યારે હું પરે પાણો આશ્રો ત્યારે અચાનક મારી નજર મેળ ઉપર પડી તેની ઉપર કુરાયાનની એક નકલ પડી હતી. સહજ રીતે મારી નજર એક પાન ઉપર પડી તો તે પાન ઉપર આ પંક્તિ લખેલી હતી. ‘અલહા હોમુતાકા સોરો...અલા આમેરહુ’ એ ખરેખર એવો જવાબ હતો કે મારો તમામ શક અને સંહેઠ ખતમ થઈ ગયા હવે મેં ખરેખર માની લીધું કે ને પુસ્તક તે વખતે મારા હાથમાં હતું તે અલ્લાહે જ મોછેલેદું છે. જે કે તે આજથી તેરસો વરસ પહેલાં એક પેગંખર પર ઉત્તર્યું હતું. પણ તેમાં ધર્ષણી રૂપાંતર સાથે એક એવી આગાહી કરવામાં આની હતી કે ને આપણા આ વિકટ મર્શાન યુગમાં પણ સાચી હરી છે. તકાસુર એટલે ધન દોષતની લાલચ અને ઝંઘરું એક ભૂતની માફ લોડોના મન પર સવાર છે. હવે મન વિશ્વાસ આવી ગયો કે કુરાયાન હોઈ સામાન્ય માનવીની વિદૃતા અને જ્ઞાનનું ફળ નથી. મને કુરાયાનમાંથી મોહંમદ પેગંખર સાહેબના અવાજ ઠરતાં પણ વધારે ઉંચો અવાજ સંભળાઈ રહ્યો હતો. મારી ઝૂફ્ય ખુલ્લી ગયું. ઈસ્લામનો સ્વાધીન છે. ઈસ્લામનો ઉપદેશ એવો છે કે ને માણુસની વહેલામાં વહેલી તર્કે માલદાર થવાની અગોરય ઝંઘરું પર હાથું મેળવવાની શક્તિ આપે છે.

ઉત્તામ ડેઅ :—

ઈસ્લામ હિંદુસ્તાનને એક સુંદર, મજબુત અને તંડુરસ્ત સમાજની નવરચનામાં ધર્ષણી મદ્દ કરી શકે છે. આપણે મુસ્લિમો જે તેમાં પાછી પાની કરીશું તો તે ઈસ્લામના ઉપદેશ અત્યે આપણો

અન્યાય અને આ દેશ સાથે આપણી અપ્રમાણિકતા ગણ્યાશે. આપણે મુસ્લિમાનોએ કોઈપણ જતની શરમ ખચ્છાટ, અને લધુઅંધિથી પર થઈને દેશની સામે ઉલા થયેલા બયમાંથી દેશને ઉગારવા માટે મેદાને પડતું જોઈએ દેશ પ્રગતેના આપણા પ્રેમતા કારણે આપણે એક ઉત્તમ ડોમન અનુયાયીએ છીએ એ રીતે ખરેખર આપણે દેશની લલાઈ માટે ખૂબ કાળજી લેવી જોઈએ.

‘કુન્તુમ ખચરા ઉમ્મતીન ઉખેજત લિનનાસે તામેઝન બિલ માર્ઝે વ તનહુવના અનિલ મુનકરે વ તુમેતુના બિલ્લાહે.’

‘હવે દુનિયામાં તમો એ ઉત્તમ ડોમ છો જેને માનવીના માર્ગ-દર્શન અને સુધારા માટે પેદા કરવામાં આવી છે. તમે સારા કામો કરવા આહેશ આપો છો અને ખોટા કામો કરવાથી રોકો છો અને અખાદ પર વિશ્વાસ ધરાવો છો.

હિન્દુસ્તાનને એક સંહેશની જરૂરિયાત :—

આજે હિન્દુસ્તાનને એક સંહેશની જરૂર છે. હિન્દુસ્તાન દુનિયાને ચું આપે ? સમાજવાદ-સાભ્યવાદ કે તેની પોતાની ભુતકાળની ડોઇ સંસ્કૃતિ. સમાજવાદનો પૂરો પ્રયોગ તો હિન્દુસ્તાનની બહાર થઈ ચૂક્યો છે. હિન્દુસ્તાન એ ક્ષેત્રમાં ભીજાઓનું અનુકરણ કરી શકે છે, પણ લીડર અની શકે તેમ નથી. હવે રહી વાત તેની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની. તો તેમાં વિશ્વ માટે ડોઇ આકર્ષણું રહ્યું નથી. આપણે આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, રીત રિવાજે અને તત્વજ્ઞાન માટે ગમે એટલે ગવાલઈએ પણ આપણે વિશ્વને એટલી આત્મી નથી કરાવી શકતા કે આપણું તત્વજ્ઞાન ધર્યાં ઊંડું છે, અને આપણી સંસ્કૃતિના ભૂળ ધર્યાં ઊંડા છે. ન તો આપણે વિશ્વના લોકોને એ વાત ગળે ઉત્તરી શકીએ છીએ કે તેઓ તેમની સંસ્કૃતિને છોડી હે અને પોતાના ભુતકાળને ભૂલી જઈ આપણી સંસ્કૃતિને અપનાવી લે અને આપણું ભુતકાળનો

સ્વીકાર કરે. એ જ રીતે ભારતના રાષ્ટ્રવાદમાં પણ વિશ્વ માટે કોઈ આકર્ષણી નથી.

વિશ્વમાં સેંકડો કોમો છે. દરેકને પોતાની રાષ્ટ્રીયતા વહાલી હોય છે, અને દરેક દેશમાં સ્વાહેશાલિમાનની લાગણી પ્રચાલિત છે. સ્વાહેશાલિમાન વહેંચવાની વસ્તુ નથી. હા, જે આપણી પાસે એવો સંદેશ હોય જે મનુષ્યને મનુષ્યની ગુજરાતીમાંથી મુક્ત કરે, તેના હૃદયને હોલતના ભૂત, જોતી લાલચો અને સત્તાની લાલસાથી અચાન્કે. જે માનવ જાતની ખાનદાની અને પ્રતિષ્ઠાને પ્રાણું બંધો, અને માનવપ્રેમ અને સેવાને અહિત ગણે, જેની નજરમાં સમયે માનવજલ સમાન હોય અને એક જ અદ્દાહે સૌને પેઢ ફર્યો છે તેમ માને. ખરેખર અદ્દાહની અહિતનો ભાવાર્થ આ જ છે.

“અદ્દા લિલ્લાહિદ્રીનું વ ખાલિસ.”

“જુઓ, ખરેખર અદ્દાહે જ બંદગીને લાયક છે.”

એક દેશ ભીજ દેશ કરતાં, એક માણસ ભીજ માણસ કરતાં, એક ભાષા અને સંસ્કૃતિ ભીજ ભાષા અને સંસ્કૃતિ કરતાં ઉંચી છે તેનું ન માને એવો સુંદર સંદેશ ભારત આપનાની દુનિયાની જુદી જુદી કોમોમાં એક પ્રતિષ્ઠાલખું અને નોંધપાત્ર સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

હિન્દુસ્તાનમાં ઈસ્લામનો પ્રચાર અરથો સિવાયની ભીજ પ્રજાઓ મારંકાતે થયો. :—

ખરેખર એ ધર્માં અફસોસની બાઅત છે કે છેલ્લા એક હાર વર્ષ દરમ્યાન ઈસ્લામની સાચી સમજ દેશમાં ફેલાવવા માટે વફાદારીપૂર્વક અપાનો કરવામાં આગ્યા નહોતા. એ પણ એક અફસોસની વાત છે કે હિન્દુસ્તાનમાં ઈસ્લામે અરભા સિવાયની ભીજ મુસ્લિમો મારંકાતે પ્રવેશ

કરો હતો. એ ઈસ્લામ અરથો નહિ પણ તુડો, ઈરાનીઓ, અને મોગલો ભારતને આવ્યો હતો. એ આપણી બહાદુરમતી છે કે તે ઘરણો આ દેશમાં ઈસ્લામ લઈને નથી આવ્યા કે જે ઈસ્લામના સાચા અને અગ્રણીય માર્ગદર્શકો હતા અને જેમણે ઈસ્લામના સાચા રહસ્ય અને સાધારણે ખૂબ્ કાળજીપૂર્વક જાળવી રાખ્યાં હતાં જેમને ઈસ્લામે નહું જીવન આપ્યું હતું અને જેઓ ઈસ્લામની કૃપાના ભાર નીચે દાખાયેલા હતા. એમાં કોઈ શક્ત નથી કે તુડો અને મોગલોએ આ દેશને એક સ્થિર અને શક્તિશાળી વહીવટી તંત્ર આપ્યું હતું અને તાતારોના ફુલવાઓ અને ખૂનામરડીથી આ દેશનું રદ્ધાણું હતું. તેમણે તાતારોને આ દેશના સરહદી ગ્રાંટોથી આગળ વધવા દીધા નહોતા પણ તેઓ ઈસ્લામને તેના સાચા સ્વરૂપમાં અને યોગ્ય રીતે હિન્દુસ્તાનમાં રજૂ કરી શક્યા નહોતા. જે આ દેશમાં અરથો આવ્યા હોત તો મિસર, સિરિયા, ઈરાક અને ઉત્તર આફિક્ઝાની માઝે ઈસ્લામની મજબૂત પકડ છોડી ગયા હોત. અરથો જર્યા જર્યા ગયા ત્યાં ત્યાં તેમણે સમાનતા, ભાતુભાવ, અને માનવમૂલ્યોના એવા આદર્શ ઉત્થાપણો પ્રગત સમક્ષ રજૂ કર્યો હતા કે તેમણે જીતેજા દેશોના લોડો તેમની પ્રસંશા કરવા લાગ્યા અને તેમને પોતાના દેશને જીતનાર થાસડો સમજવાને બદલે પોતાના ઉદ્ધારક, મિત્ર, સહૃદાયી અને કુદાંભી સમજવા લાગ્યા.

બિન મુસ્લિમ મિત્રોને એક વિનંતી :—

આ પરિસ્થિતિ હોવા છતાં આ દેશના સમજદાર નાગરિકોએ ઈસ્લામ અને મુસ્લિમાન વર્ચેનો બેદ સમજવો જોઈએ. મુસ્લિમાનોની વ્યાવહારિક ઉલ્લંઘણો જોઈને તેમણે ઈસ્લામના ઉન્ન્ય આદર્શોને છોડી હેવા જોઈએ નહિ, અને આગાદી પણી દેશમાં અડપથી ફેલાતી ગાઢ અજ્ઞાનતા, નિરાશાજનક નૈતિક પડતી અને જ્યાનક અંધાધૂધીથી દેશને બચાવવો જોઈએ. જે તેઓને હિન્દુસ્તાનની સ્થિરતા અને નૈતિક જીવનનો સાચો

પણ આજ્યો હોત તો ટાકા અને જાહીતારીથી ઈસ્તાંખુલ અને રખાત સુધી ફેલાયેલી કોમો અને દેશાનો અત્યાર સુધી હિન્દુસ્તાન એક નિર્વિવાદ નેતા બની શક્યો હોત.

આ તો ભૂતકાળની વાત છે, અને એની પર આંસુ પાડવા નકામા છે, પણ આજે પણ ઈરલાન્ડ એક જીવંત અને શક્તિશાળી ધર્મ છે. નજીકના ભૂતકાળમાં જે પ્રસંગો બન્યા તેમાં ઈસ્લામને કંઈ લેવાહેવા નહોતી. તે ખરેખર એક રાજકીય ચાલ હતી અને રાજકારણમાં એવા પડ્યાંચો હંમેશાં રચાતા જ રહે છે, જેમાં ધર્મ અને નીતિને વિના કારણે બદનામ કરવામાં આવે છે, અને એને ઈસ્લામની નિર્ઝણતા ગણ્યવામાં આવે છે. પણ જે કાંઈ બન્યું તે ઈસ્લામના ઉપરેણે અનુસરવાથી નહિ પણ તેના સિદ્ધાંતોને નહિ અનુસરવાથી બન્યું. ગેરે તેમ પણ એ મુસ્લિમોની ફરજ છે કે તેઓ આગળ આવે અને દેશની સેવા કરે.

તેમણે આ મહાન દેશના સપુતો અને દેશના નાગરિકો તરીકની તેમની ફરજ સમજવી જોઈએ. તેમણે તેમની એ ગેરસમજ દૂર કરી જોઈએ કે આ દેશની પ્રગતિ અને નવરચનાની જવાબદારી બહુમતિ કોમોની અથવા તે રાજકીય પક્ષ કે જે જરા ઉપર હોય તેની છે. ખરેખર આપણે મુસ્લિમો આ દેશની સેવા કરવામાં, તેને ભાગ્યૂલ બનાવવામાં અને તેમાં એક સારા સમાજની નવરચનામાં અગલનો લાગ લેજની શકીએ છીએ. આપણું ધાર્મિક તાતીમ અને આપણું ધર્મ તે અંગે ઉત્તમ માર્ગદર્શન આપી શકે છે. કોપપણ જાતની એજીતાથી વગર હું કઢી શકું છું કે ખરેખર મુસ્લિમો દેશના અસ્તિત્વને દ્યુમચાવી મૂકે તેવા સંક્રાંતિ દેશને બચાવવા માટે વહુ શક્તિશાળી છે.